

گزارش جامع از وضعیت و شاخص‌های کلان کنونی کشور عراق

معاونت مطالعات اقتصادی و آینده پژوهی
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

معاونت مطالعات اقتصادی و آینده پژوهی
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

گزارش جامع از وضعیت و شاخص‌های کلان کنونی کشور عراق

تهیه کننده: حامد نویدی

از طریق پست الکترونیکی زیر می‌توانید پیشنهادهای و نظرات اصلاحی خود را به واحد
مربوطه منعکس نمایید:

economic_research@tccim.ir

مواضع این گزارش، الزاما مواضع اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران نیست.

استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع بلامانع است.

خرداد ۱۴۰۵

خلاصه مدیریتی

اقتصاد عراق در سال‌های اخیر به یکی از مهم‌ترین عرصه‌های رقابت ژئواکونومیک در غرب آسیا تبدیل شده است. جمعیت بیش از ۴۵ میلیون نفری، وابستگی ساختاری این کشور به واردات، نیاز گسترده به بازسازی زیرساخت‌ها، اجرای پروژه‌های توسعه‌ای بزرگ و تلاش دولت عراق برای تنوع‌بخشی به اقتصاد، این کشور را به یکی از جذاب‌ترین مقاصد تجارت و سرمایه‌گذاری در منطقه تبدیل کرده است. در این میان، ایران به واسطه همجواری جغرافیایی، پیوندهای فرهنگی و مذهبی، تجربه طولانی حضور در بازار عراق و برخورداری از ظرفیت‌های تولیدی و خدمات فنی-مهندسی، همچنان از مزیت‌های قابل توجهی برای حفظ و توسعه جایگاه اقتصادی خود برخوردار است.

بررسی شاخص‌های کلان اقتصادی عراق نشان می‌دهد که علی‌رغم نوسانات ناشی از تحولات بازار جهانی نفت، این کشور از ظرفیت بالایی برای جذب سرمایه‌گذاری و افزایش تقاضا برای کالاها و خدمات برخوردار است. رشد جمعیت، توسعه شهرنشینی، نیاز روزافزون به انرژی، مسکن، زیرساخت‌های حمل‌ونقل، خدمات عمومی و صنایع تبدیلی، فرصت‌های متنوعی را پیش روی فعالان اقتصادی خارجی قرار داده است. با این حال، اقتصاد عراق نیز به تدریج در حال حرکت به سمت حمایت از تولید داخلی، اصلاح نظام تجاری و افزایش استانداردهای ورود کالا و سرمایه است؛ روندی که الگوهای سنتی تجارت را دستخوش تغییر خواهد کرد.

ایران با صادرات حدود ۱۲ میلیارد دلاری به عراق در سال ۱۴۰۳، همچنان بزرگ‌ترین شریک صادرات غیرنفتی این کشور محسوب می‌شود؛ اما واردات حدود ۵۷۰ میلیون دلاری از عراق نشان‌دهنده وجود عدم توازن قابل توجه در روابط تجاری دو کشور است. این موضوع اگرچه بیانگر نفوذ بالای کالاهای ایرانی در بازار عراق است، اما در بلندمدت می‌تواند به یکی از چالش‌های پایداری روابط اقتصادی تبدیل شود. از این رو، توسعه سرمایه‌گذاری مشترک، افزایش ترانزیت متقابل و شکل‌دهی زنجیره‌های ارزش مشترک، ضرورتی راهبردی برای تعمیق همکاری‌های اقتصادی محسوب می‌شود.

در حوزه صادرات کالایی، نتایج نشان می‌دهد که بخش مهمی از ظرفیت بلااستفاده صادراتی ایران به عراق در محصولات کشاورزی و صنایع غذایی نهفته است. محصولات هم‌چون پسته، فرآورده‌های گوجه‌فرنگی و سیب تازه دارای بیشترین ظرفیت توسعه صادرات هستند.

در مقابل، تحولات جدید عراق و تشدید حضور بازیگرانی همچون چین، ترکیه، عربستان سعودی و دیگر کشورهای منطقه نشان می‌دهد که اتکای صرف به صادرات کالا دیگر برای حفظ جایگاه ایران در این بازار کافی نخواهد بود. این کشورها با بهره‌گیری از تأمین مالی پروژه‌ها، سرمایه‌گذاری مستقیم، حضور سازمان‌یافته شرکت‌های خصوصی و حمایت فعال دولت‌های خود، در حال گسترش نفوذ اقتصادی در عراق هستند. در چنین شرایطی، استمرار حضور مؤثر ایران مستلزم گذار از الگوی سنتی صادرات محور به سمت حضور نهادی، سرمایه‌گذاری مشترک، ایجاد شرکت‌های ثبت‌شده در عراق، توسعه شبکه‌های توزیع و خدمات پس از فروش و مشارکت در تولید داخلی این کشور خواهد بود.

در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که عراق در دهه پیش‌رو، نه صرفاً یک بازار صادراتی، بلکه یک شریک راهبردی اقتصادی و یکی از مهم‌ترین عرصه‌های رقابت ژئواکونومیک منطقه خواهد بود. موفقیت ایران در این عرصه نیازمند هم‌افزایی دولت و بخش خصوصی، تقویت دیپلماسی اقتصادی، توسعه سازوکارهای مالی و بیمه‌ای، بهبود زیرساخت‌های مرزی و لجستیکی و اتخاذ رویکردی مبتنی بر سرمایه‌گذاری بلندمدت و ارزش‌آفرینی مشترک است. در صورت تحقق این الزامات، ایران می‌تواند ضمن حفظ مزیت‌های کنونی، جایگاه خود را به عنوان یکی از شرکای اصلی و پایدار توسعه اقتصادی عراق تثبیت و تقویت کند.

فهرست مطالب

۱.....	مقدمه	-۱
۲.....	شاخص‌های جمعیت‌شناسی و اجتماعی کشور عراق	-۲
۳.....	وضعیت اقتصادی و تجاری عراق	-۳
۹.....	ساختار واردات و صادرات کالایی عراق	-۴
۱۴.....	وضعیت و ساختار تجارت خارجی ایران و عراق	-۵
۱۷.....	فرصت‌های صادرات کالایی ایران به عراق	-۶
۱۸.....	فرصت‌ها و چالش‌های سرمایه‌گذاری	-۷
۲۰.....	وضعیت زیرساخت‌های حمل‌ونقل و لجستیک	-۸
۲۲.....	قوانین و مقررات تجاری و گمرکی	-۹
۲۵.....	ظرفیت‌های همکاری‌های مشترک اقتصادی	-۱۰
۲۸.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	-۱۱
۲۹.....	فهرست منابع	-۱۲

۱- مقدمه

عراق در سال‌های اخیر به یکی از مهم‌ترین بازارهای اقتصادی و تجاری منطقه غرب آسیا تبدیل شده است. برخورداری از جمعیت رو به رشد، نیاز گسترده به واردات کالا و خدمات، برنامه‌های توسعه زیرساختی و تلاش برای بازسازی و نوسازی بخش‌های مختلف اقتصادی، این کشور را به یکی از مقاصد اصلی تجارت و سرمایه‌گذاری در منطقه بدل ساخته است. هم‌زمان، موقعیت ژئوپلیتیکی عراق و نقش آن در کریدورهای ترانزیتی و پیوندهای اقتصادی منطقه، اهمیت این کشور را در معادلات اقتصادی غرب آسیا دوچندان کرده است.

جمهوری اسلامی ایران نیز به واسطه برخورداری از مرز مشترک طولانی، اشتراکات فرهنگی و مذهبی، پیوندهای اجتماعی عمیق و سابقه طولانی تعاملات اقتصادی، همواره یکی از مهم‌ترین شرکای تجاری عراق محسوب شده است. بازار عراق طی دو دهه گذشته، مقصد بخش قابل توجهی از صادرات غیرنفتی ایران بوده و بسیاری از بنگاه‌های اقتصادی ایرانی تجربه حضور در این بازار را در کارنامه خود دارند. با این حال، تحولات اقتصادی و نهادی عراق، تغییر الگوهای تجارت بین‌الملل و حضور فزاینده بازیگران منطقه‌ای و جهانی، شرایط جدیدی را پیش روی فعالان اقتصادی ایرانی قرار داده است.

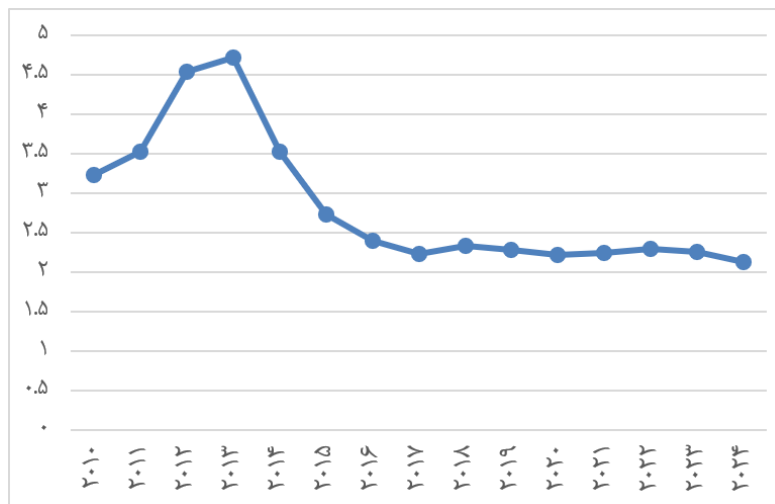
در چنین فضایی، شناخت دقیق ویژگی‌های اقتصاد عراق، روندهای کلان اثرگذار بر محیط کسب‌وکار، ساختار تجارت خارجی، فرصت‌های صادراتی و سرمایه‌گذاری، تحولات زیرساختی، تغییرات قوانین و مقررات تجاری و همچنین بررسی جایگاه و ظرفیت‌های ایران در این بازار، ضرورتی انکارناپذیر برای سیاست‌گذاران و فعالان اقتصادی به شمار می‌رود. تصمیم‌گیری مؤثر در خصوص توسعه روابط اقتصادی با عراق، نیازمند اتکا به تحلیل‌های مبتنی بر داده، شناخت تحولات آینده و درک صحیح از فرصت‌ها و محدودیت‌های موجود است.

بر همین اساس، گزارش حاضر با هدف شناخت بهتر این بازار و ارتقای کیفیت تصمیم‌گیری فعالان اقتصادی و نهادهای ذی‌ربط، به تحلیل و بررسی مهم‌ترین شاخص‌های اقتصادی و تجاری عراق، ظرفیت‌های بالقوه صادراتی و سرمایه‌گذاری، تحولات زیرساختی و لجستیکی، تغییرات محیط نهادی و مقرراتی و روندهای مؤثر بر آینده روابط اقتصادی ایران و عراق خواهد پرداخت.

۲- شاخص‌های جمعیت‌شناسی و اجتماعی کشور عراق

طبق آمارهای بانک جهانی، جمعیت عراق در سال ۲۰۲۴ برابر با ۴۶ میلیون نفر بوده است. سهم جمعیتی مردان و بانوان از این جمعیت تقریباً یکسان و جمعیت هر یک در حدود ۲۳ میلیون نفر بوده است.

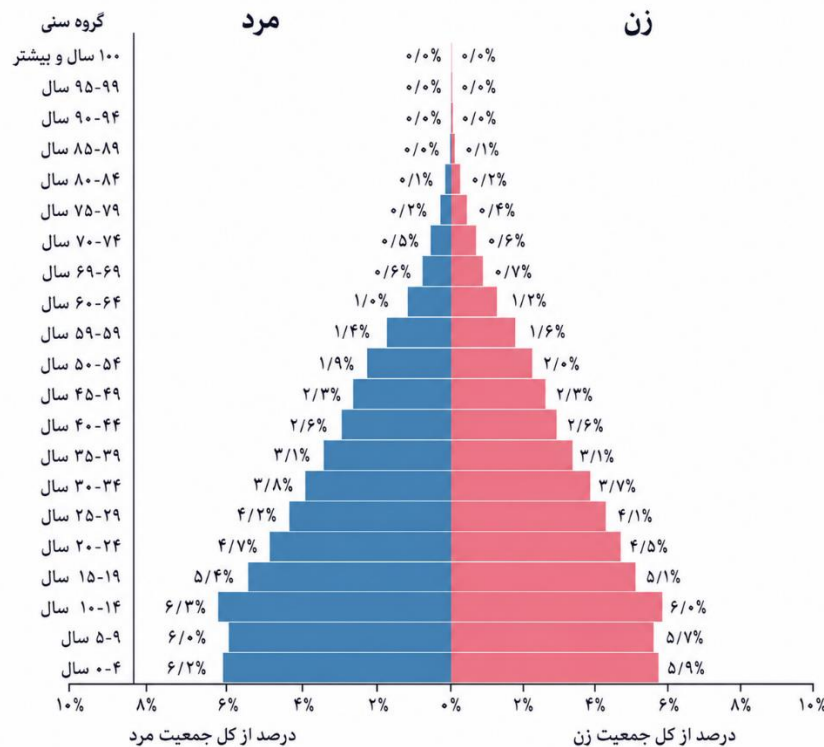
در شکل ۱، بر اساس آمارهای رسمی بانک جهانی به روند رشد جمعیت در کشور عراق طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۲۴ اشاره شده است. جمعیت عراق از حدود ۳۰.۶ میلیون نفر در سال ۲۰۱۰ به حدود ۴۶.۰ میلیون نفر در سال ۲۰۲۴ افزایش یافته است؛ به عبارتی، این کشور طی چهارده سال حدود ۱۵ میلیون نفر به جمعیت خود افزوده و به‌طور متوسط سالانه رشدی در حدود ۲ تا ۲.۵ درصد را تجربه کرده است که یکی از بالاترین نرخ‌های رشد جمعیت در منطقه محسوب می‌شود.

شکل ۱- روند رشد جمعیت در عراق طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۲۴ (درصد سالانه)
منبع: بانک جهانی

همچنین در شکل ۲، به هرم جمعیتی کشور عراق در سال ۲۰۲۵ اشاره شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود، عراق دارای جمعیتی جوان است و بیشترین سهم جمعیتی در بازه‌ی سنی ۱۰ تا ۱۴ سال قرار دارد. روند نرخ رشد جمعیت و وضعیت هرم جمعیتی کشور عراق، بیانگر ورود مستمر جمعیت جوان به بازار مصرف و افزایش تقاضا برای کالاها و خدمات اساسی از جمله مواد غذایی، مصالح ساختمانی، دارو و تجهیزات پزشکی، لوازم خانگی، خدمات آموزشی و درمانی، مسکن، حمل‌ونقل و خدمات شهری است. از آنجا که ظرفیت تولید داخلی عراق هنوز پاسخگوی این رشد تقاضا نیست و اقتصاد این کشور همچنان وابستگی بالایی به واردات دارد، افزایش جمعیت عملاً به گسترش بازار کالاها و خدمات خارجی منجر شده است. برای ایران، این تحول یک فرصت راهبردی محسوب می‌شود؛ زیرا نزدیکی جغرافیایی، هزینه حمل‌ونقل پایین‌تر،

شناخت نسبی از ذائقه مصرف کنندگان عراقی و سابقه حضور در بازار این کشور، امکان بهره‌برداری از رشد تقاضا را فراهم می‌کند.

شکل ۲- هرم جمعیتی عراق در سال ۲۰۲۵

منبع: populationpyramid.net

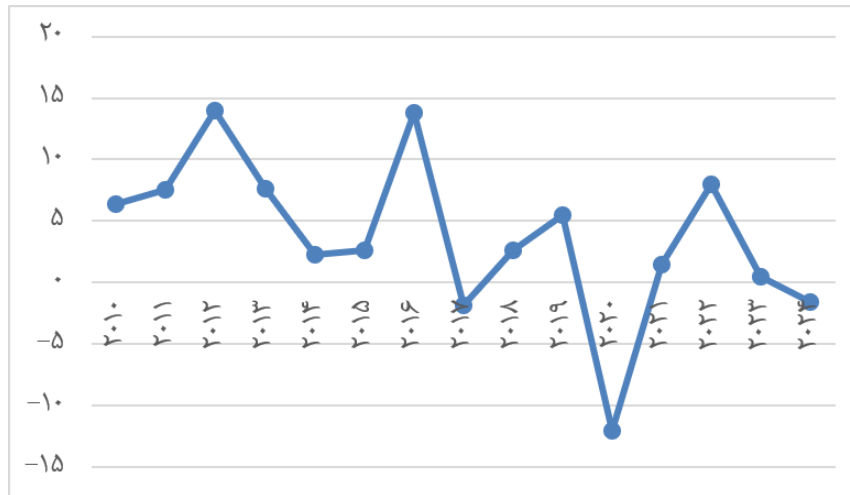
۳- وضعیت اقتصادی و تجاری عراق

در این بخش از گزارش با اتکا به آمارهای بانک جهانی، به بررسی وضعیت اقتصادی و تجاری کشور عراق به ترتیب با نگاهی به متغیرهایی همچون رشد اقتصادی، نرخ تورم سالانه، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، مشارکت بخش‌های مختلف در تولید ناخالص داخلی و اشتغال و همچنین وضعیت تجارت کالا و خدمات پرداخته خواهد شد:

• رشد اقتصادی

در شکل ۳، به روند رشد اقتصادی کشور عراق طی سال‌های ۲۰۲۴-۲۰۱۰ اشاره شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود، رشد اقتصادی عراق طی این سال‌ها هر چند دارای میانگین مثبت حدود ۴ درصدی است ولی دائم در نوسان بوده است. فراز و فرود رشد اقتصادی عراق طی سال‌های اخیر را باید در چارچوب ساختار «اقتصاد نفت‌محور» این کشور تحلیل کرد. از آنجا

که بیش از ۹۰ درصد درآمدهای ارزی و بخش عمده درآمدهای بودجه دولت عراق از محل صادرات نفت تأمین می‌شود، هرگونه تغییر در قیمت جهانی نفت یا میزان تولید و صادرات آن، مستقیماً بر رشد اقتصادی این کشور اثرگذار است. بر این اساس، روند تقاضا برای فعالیت‌های عمرانی و زیرساختی کلان در عراق می‌تواند متأثر از درآمدهای نفتی کشور، در سال‌های مختلف متفاوت باشد.

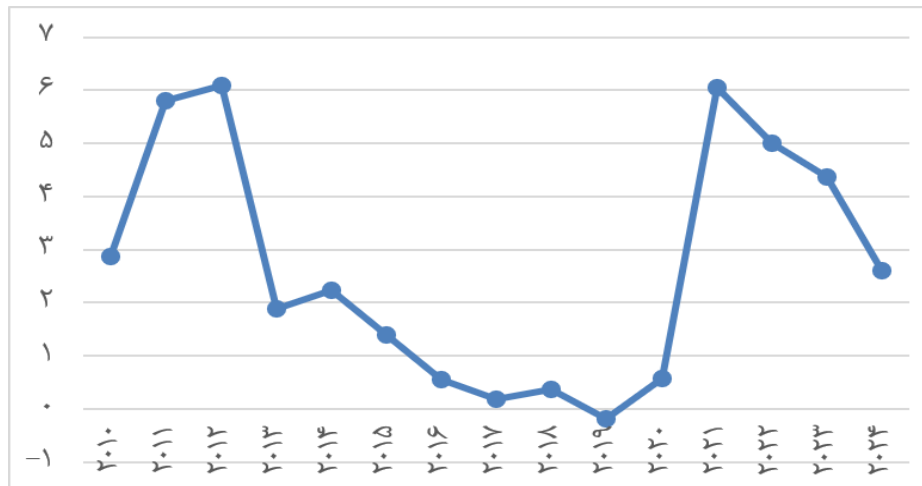

شکل ۳- روند رشد اقتصادی کشور عراق طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۲۴ (درصد)

منبع: بانک جهانی

• نرخ تورم

متغیر دیگر اقتصادی که می‌توان بر مبنای آن ثبات و چشم‌انداز برنامه‌ریزی در یک کشور را ارزیابی نمود، نرخ تورم می‌باشد. این نرخ که نشان‌دهنده تغییرات در سطح عمومی قیمت‌ها در یک کشور است، روند تغییرات در ارزش پول ملی را نیز نمایندگی می‌کند. بر اساس شکل ۴، روند تورم عراق طی دوره ۲۰۱۰-۲۰۲۴ نشان می‌دهد که اقتصاد این کشور، علی‌رغم وابستگی شدید به درآمدهای نفتی و مواجهه با شوک‌های سیاسی و امنیتی متعدد، در مجموع از ثبات نسبی قیمت‌ها برخوردار بوده است. بر اساس آمار رسمی بانک جهانی، نرخ تورم شاخص قیمت مصرف‌کننده (CPI) عراق طی این دوره عمدتاً در سطوح تک‌رقمی نوسان داشته و تنها در برخی مقاطع تحت تأثیر کاهش قیمت جهانی نفت، جنگ با داعش، اختلالات زنجیره تأمین ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹ و جهش قیمت مواد غذایی پس از جنگ روسیه و اوکراین، افزایش یافته است. این ویژگی، عراق را در مقایسه با بسیاری از اقتصادهای منطقه، به بازاری با ریسک تورمی نسبتاً محدود برای سرمایه‌گذاران خارجی تبدیل کرده است.

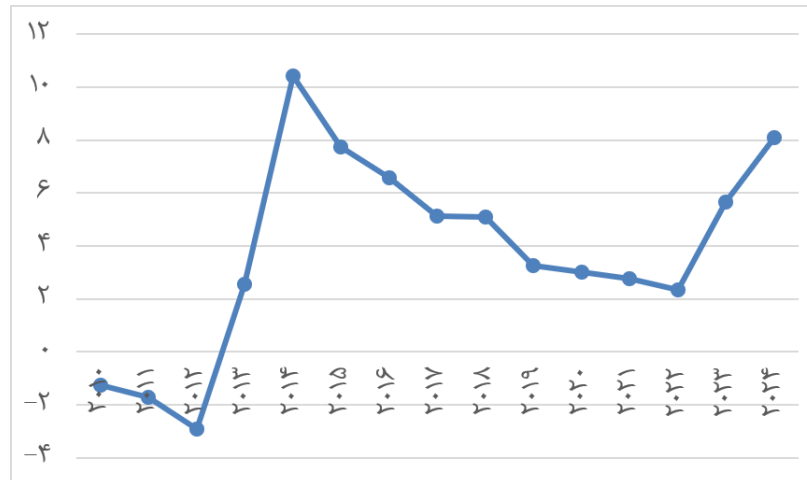

شکل ۴- روند نرخ تورم کشور عراق طی سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۲۴ (درصد)

منبع: بانک جهانی / صندوق بین‌المللی پول (IMF)

• سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)

همانطور که در شکل ۵ ملاحظه می‌شود، بر اساس آمارهای بانک جهانی، روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی خالص عراق طی دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۴، چهار مرحله متمایز را تجربه کرده است. در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۲، عراق با ثبت ارقام منفی، نتوانست سرمایه خارجی پایدار را جذب کند که تحلیلگران این وضعیت را به ضعف محیط کسب‌وکار، نااطمینانی سیاسی و محدودیت‌های نهادی نسبت می‌دهند. از سال ۲۰۱۳ به بعد، همزمان با افزایش حضور شرکت‌های بین‌المللی در بخش نفت، این شاخص وارد محدوده مثبت شد و در سال ۲۰۱۴ با حدود ۱۰٫۴ میلیارد دلار به بالاترین سطح خود طی دوره مورد بررسی رسید. با این حال، سقوط قیمت جهانی نفت، جنگ با داعش و افزایش ریسک‌های امنیتی موجب شد FDI خالص عراق به تدریج کاهش یافته و از ۷٫۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۵ به حدود ۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ برسد. در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ نیز به‌رغم بهبود نسبی اقتصاد، جریان سرمایه‌گذاری خارجی در سطوح پایین‌تری تثبیت شد، اما طی سال‌های ۲۰۲۳ و ۲۰۲۴ مجدداً به حدود ۸ میلیارد دلار افزایش یافت که نشان‌دهنده بهبود نسبی اعتماد سرمایه‌گذاران خارجی و افزایش توجه به فرصت‌های زیرساختی و غیرنفتی عراق است.

شکل ۵- روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) خالص به قیمت‌های جاری طی دوره ۲۰۲۴-۲۰۱۰ (میلیارد دلار)
منبع: بانک جهانی

این روند بیانگر آن است که جذابیت سرمایه‌گذاری عراق همچنان به شدت تحت تأثیر تحولات بخش نفت، ثبات سیاسی و امنیتی و اصلاحات نهادی قرار دارد؛ با این حال، تداوم ورود سرمایه خارجی حتی در شرایط پریسک، نشان می‌دهد که بازار عراق از ظرفیت‌های قابل توجهی برخوردار است. برای فعالان اقتصادی ایرانی، افزایش مجدد FDI در سال‌های اخیر از یک سو نشانه بهبود نسبی فضای سرمایه‌گذاری و شکل‌گیری فرصت‌های جدید مشارکت اقتصادی است و از سوی دیگر، هشداری درباره تشدید رقابت بازیگران خارجی، به‌ویژه چین، ترکیه و کشورهای عربی در بازار عراق محسوب می‌شود.

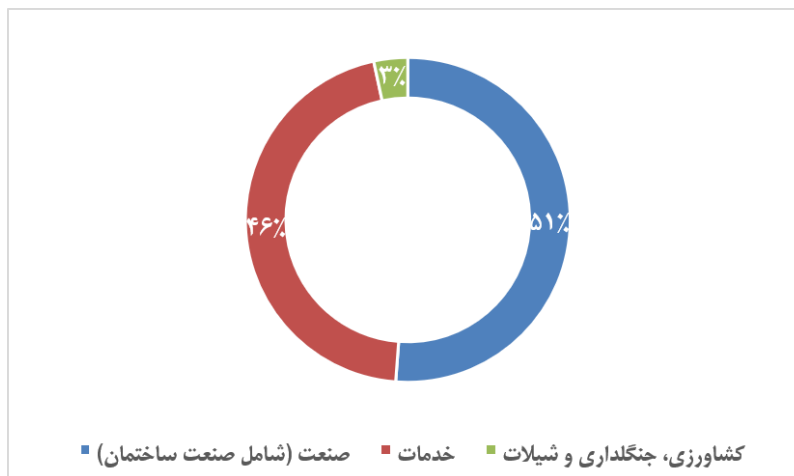
• مشارکت بخش‌های مختلف در ساختار اقتصادی

در این بخش از گزارش برای دستیابی به دیدگاهی کامل‌تر از نسبت به نوع فعالیت‌های اقتصادی در کشور عراق، به بررسی میزان مشارکت بخش‌های مختلف اقتصادی در تولید ناخالص داخلی و اشتغال در این کشور پرداخته می‌شود.

همان‌طور که در شکل ۶ ملاحظه می‌شود، بر اساس آمارهای بانک جهانی و در سال ۲۰۲۴، میزان مشارکت سه بخش صنعت (شامل ساختمان)، خدمات، و کشاورزی، جنگلداری و شیلات در تولید ناخالص داخلی کشور عراق به ترتیب مقادیر ۵۱، ۴۶ و ۳ درصد بوده است.

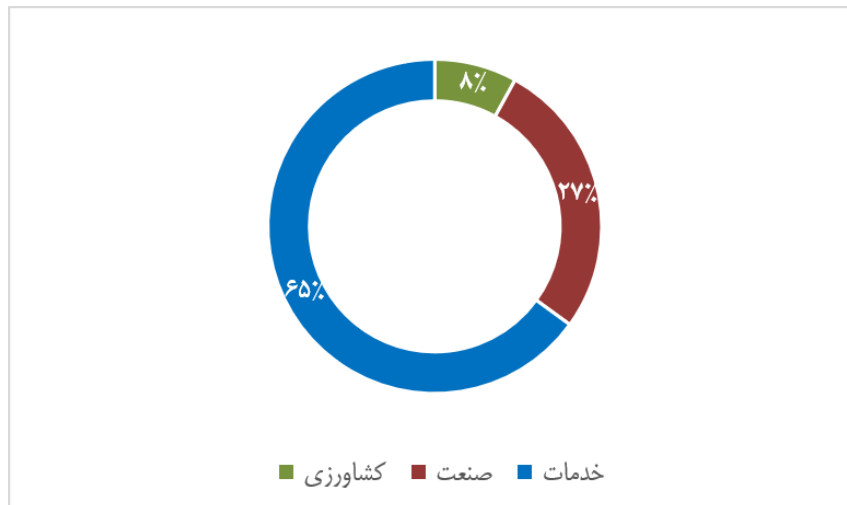
بخش صنعت (شامل ساختمان) با سهم ۵۱ درصدی، بزرگ‌ترین بخش مولد اقتصاد عراق محسوب می‌شود و بیش از نیمی از تولید ناخالص داخلی این کشور را به خود اختصاص داده است. با این حال، باید توجه داشت که در طبقه‌بندی بانک جهانی، فعالیت‌های استخراج نفت و گاز نیز در زیرمجموعه بخش صنعت قرار می‌گیرند؛ از این رو، سهم بالای صنعت بیش از آنکه بیانگر توسعه صنایع تولیدی و کارخانه‌ای باشد، بازتاب‌دهنده وابستگی شدید اقتصاد عراق به بخش نفت و درآمدهای حاصل از آن است. در مقابل، بخش خدمات با سهم ۴۶ درصدی نشان‌دهنده نقش روزافزون فعالیت‌هایی نظیر تجارت، حمل‌ونقل، ارتباطات، خدمات مالی، آموزش، بهداشت و خدمات عمومی در اقتصاد عراق و حرکت تدریجی این کشور به سمت تقویت بخش‌های غیرنفتی است. همچنین، بخش کشاورزی، جنگلداری و شیلات با سهم تنها ۳ درصدی از تولید

ناخالص داخلی، بیانگر محدود بودن ظرفیت تولید داخلی در این حوزه و تداوم وابستگی عراق به واردات محصولات غذایی و کشاورزی است. این ساختار اقتصادی نشان می‌دهد که هرچند نفت همچنان ستون اصلی اقتصاد عراق باقی مانده است، اما گسترش بخش خدمات و ضعف نسبی بخش کشاورزی، فرصت‌های قابل توجهی را برای فعالان اقتصادی ایرانی در حوزه‌هایی نظیر خدمات فنی و مهندسی، تجارت و توزیع، لجستیک، گردشگری، سلامت، صنایع غذایی و سرمایه‌گذاری در زنجیره تأمین کالاهای مصرفی و کشاورزی فراهم می‌کند.

شکل ۶- سهم بخش‌های مختلف اقتصادی عراق از تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۲۴ (درصد)
منبع: بانک جهانی

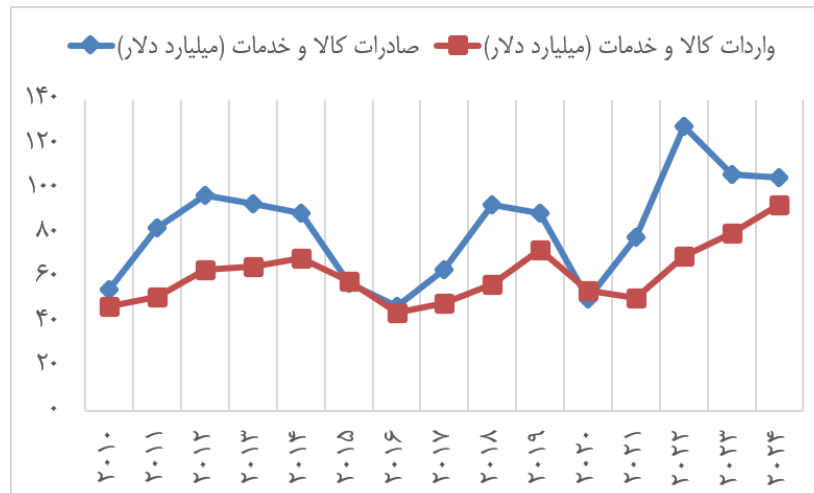
همچنین، همانطور که در شکل ۷ ملاحظه می‌شود، در سال ۲۰۲۴ بخش خدمات با سهم ۶۵ درصدی از کل اشتغال، مهم‌ترین تأمین‌کننده فرصت‌های شغلی در عراق محسوب می‌شود که بیانگر نقش پررنگ فعالیت‌هایی نظیر تجارت، حمل‌ونقل، خدمات عمومی، آموزش، بهداشت و سایر خدمات در بازار کار این کشور است. بخش صنعت نیز با سهم ۲۷ درصدی در رتبه دوم قرار دارد و علاوه بر فعالیت‌های نفت و گاز، حوزه‌هایی مانند ساختمان و صنایع تولیدی را دربر می‌گیرد. در مقابل، بخش کشاورزی، جنگلداری و شیلات با سهم ۸ درصدی، کوچک‌ترین بخش از نظر اشتغال در عراق محسوب می‌شود. مقایسه این ترکیب با ساختار تولید ناخالص داخلی نشان می‌دهد که اگرچه نفت سهم غالبی در تولید و درآمدهای اقتصاد عراق دارد، اما بخش خدمات مهم‌ترین بستر اشتغال و شکل‌گیری تقاضای داخلی است. از این‌رو، برای فعالان اقتصادی ایرانی، فرصت‌های بازار عراق تنها به بخش انرژی محدود نبوده و حوزه‌هایی نظیر خدمات فنی و مهندسی، توزیع و خرده‌فروشی، لجستیک، سلامت، آموزش و گردشگری نیز به دلیل ارتباط مستقیم با نیازهای جامعه عراق، از ظرفیت بالایی برای صادرات خدمات و سرمایه‌گذاری برخوردار هستند.

شکل ۷- سهم بخش‌های مختلف اقتصادی عراق از اشتغال در سال ۲۰۲۴ (درصد)
منبع: بانک جهانی

• تجارت کالا و خدمات

در این قسمت و بر اساس شکل ۸، به تحلیل روند تجارت خارجی کالا و خدمات در عراق پرداخته می‌شود. بر اساس آمارهای بانک جهانی، صادرات و واردات کالا و خدمات عراق طی دوره ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۴ روندی نوسانی و تا حد زیادی همسو با یکدیگر داشته‌اند، هرچند شدت نوسانات صادرات به مراتب بیشتر بوده است. صادرات عراق که عمدتاً متکی بر نفت خام است، در دوره‌های افزایش قیمت و تولید نفت رشد قابل توجهی را تجربه کرده و در مقابل، در پی سقوط قیمت جهانی نفت در سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۶، همه‌گیری کووید-۱۹ در سال ۲۰۲۰ و محدودیت‌های تولید ناشی از توافق اوپک پلاس در سال‌های ۲۰۲۳ و ۲۰۲۴ کاهش یافته است. واردات نیز اگرچه نوسانات ملایم‌تری داشته، اما عموماً از الگوی مشابهی تبعیت کرده است؛ به طوری که افزایش درآمدهای نفتی دولت، از طریق تقویت مخارج عمومی، رشد مصرف و اجرای پروژه‌های عمرانی، به افزایش واردات کالاهای مصرفی، سرمایه‌ای و واسطه‌ای منجر شده و در مقابل، کاهش درآمدهای نفتی موجب تعدیل تقاضای وارداتی شده است. این هم‌نوایی نسبی نشان می‌دهد که ظرفیت وارداتی عراق تا حد زیادی تابع درآمدهای حاصل از صادرات نفت بوده و چرخه‌های رونق و رکود نفتی، همزمان بر توان صادراتی و قدرت خرید خارجی این کشور اثر تعیین‌کننده داشته‌اند. از این رو، نوسانات بازار جهانی نفت مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده فراز و فرود تجارت خارجی عراق محسوب می‌شود.

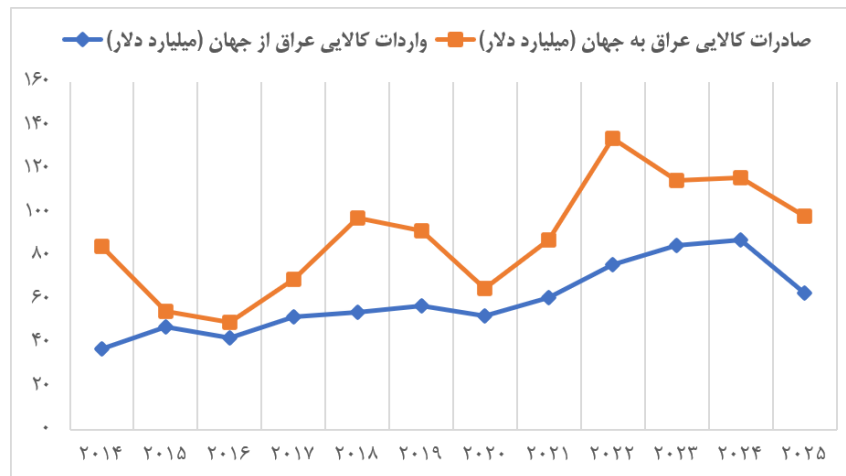

شکل ۸- روند صادرات و واردات کالا و خدمات در کشور عراق طی دوره ۲۰۱۰-۲۰۲۴
منبع: بانک جهانی

۴- ساختار واردات و صادرات کالایی عراق

در این بخش از گزارش، جهت دستیابی به دیدگاهی تخصصی‌تر در حوزه تجارت خارجی و فرصت‌های موجود، به صورت ویژه به ساختار واردات و صادرات کالایی کشور عراق در تجارت با جهان و در ادامه به ساختار تجارت کالایی میان ایران و عراق و پس از آن به پتانسیل‌های صادرات کالایی ایران به عراق اشاره خواهد شد.

در شکل ۹، به روند تجارت کالایی عراق با جهان طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۵ پرداخته شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود، طبق آمارهای مرکز تجارت بین‌الملل، واردات عراق از جهان طی این دوره با رشد ۷۰ درصدی، از ۳۷ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۴ به ۶۳ میلیارد دلار (با احتساب تجارت با ایران) در سال ۲۰۲۵ ارتقا پیدا کرده است. ضمن اینکه، روند و هم‌نوایی تحولات واردات با صادرات طی این دوره، مؤید همبستگی میان واردات کشور عراق با درآمدهای نفتی آن کشور است. همچنین، درآمدهای عمدتاً حاصل از صادرات نفت عراق، طی دوره زمانی مذکور با رشدی ۱۶ درصدی از حدود ۸۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۴ به ۹۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۵ رسیده است و همسو با تحولات جهانی بازارهای انرژی و نیز بحران‌های جهانی و منطقه‌ای، همراه با فراز و نشیب‌هایی بوده است.

شکل ۹- روند تجارت کالایی عراق با جهان طی دوره ۲۰۱۴-۲۰۲۵
منبع: Trademap.org و محاسبات کارشناسی

در ادامه و در جدول ۱، به ساختار کالاهای عمده وارداتی عراق در سال ۲۰۲۵ اشاره شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود، ساختار واردات این کشور نشان می‌دهد که عراق به‌طور هم‌زمان یک اقتصاد مصرف‌محور و در حال بازسازی و توسعه زیرساختی است. سهم بالای واردات ماشین‌آلات و تجهیزات مکانیکی، تجهیزات و دستگاه‌های برقی، خودرو و قطعات، صنوعات آهن و فولاد و محصولات پلاستیکی بیانگر تداوم نیاز این کشور به توسعه زیرساخت‌ها، اجرای پروژه‌های عمرانی، نوسازی خدمات عمومی و تأمین نهاده‌های مورد نیاز بخش ساختمان و فعالیت‌های اقتصادی است. در کنار این اقلام، حضور چشمگیر غلات، دارو، مبلمان، میوه و مغزهای خوراکی، و همچنین پوشاک نشان‌دهنده آن است که ظرفیت تولید داخلی عراق هنوز پاسخگوی نیازهای رو به رشد جمعیت و افزایش تقاضای شهری نیست و این کشور همچنان برای تأمین بخش قابل توجهی از نیازهای معیشتی و رفاهی خود به واردات متکی است. در مجموع، ترکیب ۱۰ گروه عمده وارداتی عراق حاکی از آن است که این کشور نه تنها یک بازار بزرگ برای کالاهای مصرفی، بلکه مقصدی مهم برای تجهیزات سرمایه‌ای، نهاده‌های تولید و خدمات مرتبط با بازسازی و توسعه اقتصادی محسوب می‌شود.

جدول ۱- کالاهای عمده وارداتی عراق از جهان در سال ۲۰۲۵

رتبه	فصل تعرفه	سرفصل تعرفه‌ای یا دسته‌بندی کالایی	ارزش واردات (میلیون دلار)	سهم از کل واردات (درصد)
۱	۸۴	راکتورهای هسته‌ای، دیگ‌های بخار، ماشین‌آلات و وسایل مکانیکی؛ قطعات و اجزای آنها	۶۶۹۳.۱۸	۱۳.۰۸
۲	۸۵	ماشین‌آلات و تجهیزات برقی و قطعات آنها؛ دستگاه‌های ضبط و پخش صوت، تلویزیون ...	۴۹۹۲.۹۳	۹.۷۶
۳	۸۷	وسایل نقلیه غیر از واگن‌های ریلی راه‌آهن یا تراموا، و قطعات و لوازم جانبی آنها	۴۳۱۱.۰۰	۸.۴۳
۴	۱۰	غلات	۲۳۴۱.۱۹	۴.۵۸

۴.۲۵	۲۱۷۶.۸۱	مصنوعات از آهن یا فولاد	۷۳	۵
۳.۴۳	۱۷۵۶.۷۰	پلاستیک و مصنوعات آن	۳۹	۶
۳.۱۹	۱۶۳۱.۳۹	مبلمان؛ کالای خواب، تشک، زیر تشک، کوسن و اثاثیه پر شده مشابه؛ ...	۹۴	۷
۳.۱۰	۱۵۸۷.۱۴	محصولات دارویی	۳۰	۸
۲.۹۹	۱۵۳۱.۲۳	میوه و مغزهای خوراکی؛ پوست مرکبات یا خربزه و هندوانه	۰۸	۹
۲.۳۶	۱۲۰۸.۱۲	پوشاک و متفرعات لباس، کشباف یا قلاببافی شده	۶۱	۱۰

منبع: Trademap.org

در جدول ۲، به ساختار کالاهای عمده صادراتی عراق در سال ۲۰۲۵ اشاره شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود در حدود ۹۹ درصد از صادرات عراق به نفت اختصاص دارد و این ساختار بیانگر تمرکز شدید بر منابع طبیعی و محدود بودن تنوع صادرات کالایی این کشور است. ساختار صادراتی فعلی عراق دو دلالت مهم برای فعالین اقتصادی ایرانی دارد: نخست، تداوم وابستگی عراق به نفت به معنای استمرار نیاز این کشور به واردات طیف گسترده‌ای از کالاها و خدمات است که فرصت‌های قابل توجهی برای فعالان اقتصادی ایرانی ایجاد می‌کند؛ دوم، تلاش عراق برای توسعه صنایع غیرنفتی و افزایش ارزش افزوده داخلی می‌تواند زمینه مناسبی برای سرمایه‌گذاری مشترک، انتقال دانش فنی، مشارکت در صنایع پایین‌دستی، خدمات فنی-مهندسی و همکاری‌های صنعتی میان دو کشور فراهم آورد.

جدول ۲- کالاهای عمده صادراتی عراق به جهان در سال ۲۰۲۵

رتبه	فصل تعرفه	سرفصل تعرفه‌ای یا دسته‌بندی کالایی	ارزش صادرات (میلیون دلار)	سهم از کل صادرات (درصد)
۱	۲۷	سوختهای معدنی، روغن‌های معدنی و محصولات تقطیر آنها؛ مواد قیری؛ مواد معدنی ...	۹۷۲۹۸.۹۸	۹۹.۱۰
۲	۱۵	چربی‌ها و روغن‌های حیوانی، گیاهی یا میکروبی و فرآورده‌های حاصل از تجزیه آنها؛ چربی‌های خوراکی آماده؛ ...	۲۳۴.۱۴	۰.۲۴
۳	۸	میوه و مغزهای خوراکی؛ پوست مرکبات یا خربزه و هندوانه	۱۰۳.۶۳	۰.۱۱
۴	۷۶	آلومینیوم و مصنوعات از آن	۹۶.۲۳	۰.۱۰
۵	۷۴	مس و مصنوعات از آن	۸۳.۹۵	۰.۰۹
۶	۴۷	خمیر چوب یا سایر مواد سلولزی فیبری؛ کاغذ بازیافت شده...	۷۳.۶۱	۰.۰۷
۷	۸۹	کشتی‌ها، قایق‌ها و سازه‌های شناور	۴۸.۵۶	۰.۰۵
۸	۹۹	کالاهایی که در جای دیگر ذکر نشده‌اند	۴۱.۲۳	۰.۰۴
۹	۸۸	هوایپما، فضاپیما و قطعات آنها	۳۸.۳۱	۰.۰۴
۱۰	۷۱	مروارید طبیعی یا پرورده، سنگ‌های قیمتی یا نیمه‌قیمتی، فلزات گرانبها، فلزات روکش دار ...	۲۳.۳۵	۰.۰۲

منبع: Trademap.org

پس از آشنایی با ساختار اقلام وارداتی و صادراتی کشور عراق، به بررسی ساختار کشورهای عمده طرف تجاری عراق در حوزه واردات و صادرات پرداخته می‌شود. همان‌طور که پیش از این ذکر گردید، بر اساس آمارهای مرکز تجارت بین‌الملل و با احتساب صادرات ایران به عراق، ارزش واردات کالایی عراق از جهان در سال ۲۰۲۵ در حدود ۶۳ میلیارد دلار برآورد می‌شود.

در جدول ۳، به ده کشور عمده طرف تجاری عراق در حوزه واردات در سال ۲۰۲۵ اشاره شده است. بر این اساس، ۳ کشور چین، ترکیه و ایران به ترتیب با سهمی در حدود ۲۷، ۲۰ و ۱۹ درصد، بزرگترین شرکای تجاری عراق در حوزه واردات محسوب می‌شوند و در مجموع نزدیک به دو سوم بازار وارداتی عراق را در اختیار دارند. این موضوع نشان می‌دهد که بازار عراق از یک سو به شدت رقابتی شده و از سوی دیگر، هنوز برای ایران یکی از مهم‌ترین بازارهای صادراتی محسوب می‌شود. چین با بیش از ۲۷ درصد سهم بازار، جایگاه نخست را در اختیار دارد. این برتری صرفاً ناشی از قیمت رقابتی کالاهای چینی نیست، بلکه حاصل ترکیب صادرات کالا، تأمین مالی پروژه‌ها، حضور پیمانکاران چینی و پیوند دادن تجارت با سرمایه‌گذاری در قالب راهبردهای ژئواکونومیک این کشور است. به بیان دیگر، چین کالا نمی‌فروشد، بلکه شبکه‌ای از روابط تجاری، مالی و زیرساختی ایجاد می‌کند.

ترکیه نیز با نزدیک به ۲۰ درصد سهم، مهم‌ترین رقیب منطقه‌ای ایران محسوب می‌شود. موفقیت ترکیه بر پایه نزدیکی جغرافیایی، توانمندی بخش خصوصی، توسعه شبکه‌های توزیع، حضور گسترده برندهای ترک و حمایت فعال دولت از صادرات شکل گرفته است. شرکت‌های ترک در بسیاری از استان‌های عراق حضور مستقیم دارند و از مدل «حضور در بازار» به جای «فروش از مرز» استفاده می‌کنند.

نکته قابل توجه، جایگاه سوم ایران با سهم ۱۹ درصدی است که نشان‌دهنده عمق پیوندهای اقتصادی دو کشور و مزیت‌های ناشی از مرز مشترک، اشتراکات فرهنگی و هزینه پایین حمل‌ونقل است. با این حال، فاصله اندک ایران با ترکیه و برتری چین، بیانگر آن است که حفظ این جایگاه تضمین شده نیست. در واقع، ایران با وجود مزیت‌های طبیعی، هنوز نتوانسته به اندازه رقبای اصلی خود، صادرات را با سرمایه‌گذاری، خدمات پس از فروش، تأمین مالی و حضور سازمان‌یافته شرکت‌های خصوصی پیوند دهد.

همچنین حضور کشورهایمانند هند، عربستان سعودی، کره جنوبی و ژاپن در میان ده شریک اصلی وارداتی عراق نشان می‌دهد که بازار عراق به تدریج در حال تنوع‌بخشی به شرکای تجاری خود است. به‌ویژه افزایش حضور عربستان سعودی را می‌توان نشانه‌ای از تشدید رقابت ژئواکونومیک در عراق دانست؛ رقابتی که در آن کشورهای منطقه از ابزارهای اقتصادی برای افزایش نفوذ راهبردی خود بهره می‌گیرند.

جدول ۳- کشورهای عمده طرف تجاری عراق در حوزه واردات در سال ۲۰۲۵

رتبه	کشور طرف تجاری	ارزش واردات (میلیارد دلار)	سهم در کل واردات (درصد)
۱	چین	۱۷.۲۱	۲۷.۲۴
۲	ترکیه	۱۲.۳۸	۱۹.۶۰
۳	ایران*	۱۲.۰۰	۱۹.۰۰
۴	هند	۳.۳۵	۵.۳۰
۵	ایالات متحده	۱.۶۶	۲.۶۳
۶	عربستان سعودی	۱.۶۲	۲.۵۶
۷	آلمان	۱.۶۰	۲.۵۳
۸	برزیل	۱.۴۹	۲.۳۵
۹	کره جنوبی	۱.۳۸	۲.۱۸
۱۰	ژاپن	۱.۱۳	۱.۷۹

منبع: Trademap.org، گمرک جمهوری اسلامی ایران و محاسبات کارشناسی

* با توجه به فقدان آمار تجارت خارجی ایران و عراق در پلتفرم‌های آماری بین‌المللی در سال‌های اخیر، در اینجا برای کسب دیدگاه در خصوص جایگاه و رتبه ایران در میان طرف‌های تجاری عراق، از آمار گمرکی صادرات ایران به عراق در سال ۱۴۰۳ و با فرض ثبات آن در سال بعد، به عنوان یک جایگزین نزدیک برای واردات عراق از ایران در سال ۲۰۲۵ استفاده شده است. در واقع در این گزارش به نوعی از روش آمار آینده‌ای (Mirror Statistics) و تقریب در برآورد، استفاده شده است. این رویکرد مطابق توصیه‌های سازمان ملل در استفاده از آمار آینده‌ای در شرایط فقدان یا ضعف داده‌های کشور گزارشگر است.

در جدول ۴، به کشورهای طرف تجاری عراق در حوزه صادرات اشاره شده است. همانطور که ملاحظه می‌شود، مقاصد اصلی صادراتی این کشور عمدتاً شامل اقتصادهای بزرگ و مصرف‌کنندگان عمده انرژی در آسیا نظیر چین، هند و کره جنوبی، در کنار برخی کشورهای اروپایی و منطقه‌ای هستند. این الگو بیانگر آن است که صادرات عراق همچنان ماهیتی به‌شدت نفت‌محور داشته و جهت‌گیری آن بیش از هر چیز تابع تقاضای جهانی برای نفت خام و فرآورده‌های مرتبط است. تمرکز بخش عمده صادرات در تعداد محدودی از بازارها، ضمن فراهم کردن درآمدهای ارزی قابل توجه، عراق را در برابر نوسانات قیمت جهانی نفت، تغییرات الگوی مصرف انرژی و تحولات ژئوپلیتیکی در بازارهای بین‌المللی آسیب‌پذیر می‌سازد. در عین حال، وابستگی متقابل عراق با اقتصادهای آسیایی نشان می‌دهد که این کشور در حال تعمیق پیوندهای ژئواکونومیک خود با شرق آسیا است؛ موضوعی که از یک‌سو ضرورت تنوع‌بخشی به صادرات غیرنفتی عراق را برجسته می‌سازد و از سوی دیگر، برای ایران این پیام را دارد که حضور مؤثر در اقتصاد عراق باید فراتر از تجارت دوجانبه بوده و از طریق مشارکت در صنایع پایین‌دستی، پروژه‌های مشترک و زنجیره‌های ارزش مرتبط با اقتصاد نفتی و غیرنفتی عراق دنبال شود.

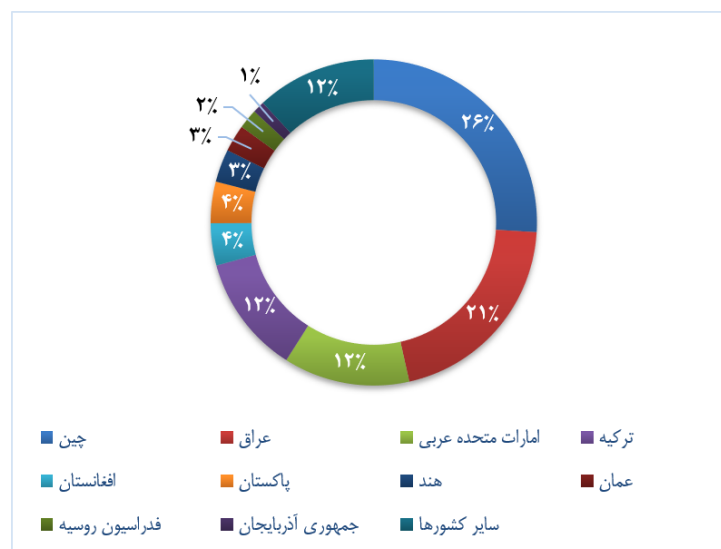
جدول ۴- کشورهای عمده طرف تجاری عراق در حوزه صادرات در سال ۲۰۲۵

رتبه	کشور طرف تجاری	ارزش صادرات (میلیارد دلار)	سهم در کل صادرات (درصد)
۱	چین	۳۳.۹۱	۳۴.۵۰
۲	هند	۲۶.۶۶	۲۷.۲۰
۳	کره جنوبی	۹.۱۰	۹.۳۰
۴	ایالات متحده	۶.۵۰	۶.۶۰
۵	یونان	۴.۴۱	۴.۵۰
۶	هلند	۳.۳۷	۳.۴۰
۷	سنگاپور	۳.۱۴	۳.۲۰
۸	ترکیه	۱.۹۶	۲.۰۰
۹	فرانسه	۱.۷۳	۱.۸۰
۱۰	اسپانیا	۱.۶۴	۱.۷۰

منبع: Trademap.org

۵- وضعیت و ساختار تجارت خارجی ایران و عراق

برای تحلیل وضعیت تجارت خارجی ایران و عراق، در ابتدا بایستی به جایگاه کشور عراق در میان بازارهای هدف صادراتی ایران پرداخت. بر اساس آمارهای رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران، ارزش صادرات ایران به عراق در سال ۱۴۰۳ برابر با ۱۲ میلیارد دلار بوده است؛ به طوری که این کشور با اختصاص سهم ۲۱ درصدی، پس از چین دومین کشور طرف تجاری ایران در حوزه صادرات کالا می‌باشد (شکل ۱۰).

شکل ۱۰. طرف‌های عمده تجاری ایران در حوزه صادرات در سال ۱۴۰۳ و جایگاه کشور عراق
 منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

در ادامه و در این قسمت بر اساس آمارهای رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۰۳، به ساختار کالاهای صادراتی ایران به عراق (وارداتی عراق از ایران) و همچنین کالاهای وارداتی ایران از عراق (صادرات عراق به ایران) پرداخته می‌شود. بر اساس آمارهای گمرک جمهوری اسلامی ایران، کل صادرات ایران به عراق در سال ۱۴۰۳ برابر با ۱۲ میلیارد دلار بوده است. این در حالیست که واردات ایران از عراق در همان سال، چیزی در حدود ۵۷۰ میلیون دلار بوده است؛ این بدین معنی است که واردات ایران از عراق کمتر از ۵ درصد از صادرات ایران به این کشور بوده است و این به معنای یک عدم توازن بسیار چشمگیر در تراز تجاری دو کشور است.

در جدول ۵، به ترکیب ده قلم کالای عمده صادراتی ایران به عراق در سال ۱۴۰۳ اشاره شده است. بررسی این اقلام نشان می‌دهد که ساختار صادراتی ایران به عراق از ترکیبی از حامل‌های انرژی، مصالح ساختمانی و کالاهای مصرفی روزمره تشکیل شده است. در این میان، گاز طبیعی با ارزشی معادل حدود ۳۰۹ میلیارد دلار و سهمی نزدیک به ۳۳ درصد از کل صادرات ایران به عراق، جایگاه نخست را به خود اختصاص داده که بیانگر نقش راهبردی ایران در تأمین نیازهای انرژی عراق است. پس از آن، اقلامی نظیر میلگرد و محصولات فولادی، کاشی و سرامیک، شمش آهن، انواع محصولات پلاستیکی، لوازم خانگی پلاستیکی، شیر خشک صنعتی و برخی محصولات پلیمری قرار دارند که عمدتاً به نیازهای بخش ساخت‌وساز، بازسازی شهری و بازار مصرف عراق پاسخ می‌دهند. این ترکیب نشان می‌دهد که اگرچه ایران توانسته است از مزیت‌های جغرافیایی و هزینه حمل‌وآورد پایین برای حضور گسترده در بازار عراق بهره‌بردارد، اما بخش عمده صادرات آن همچنان بر کالاهای با فناوری پایین و متوسط و مبتنی بر مزیت‌های سنتی متمرکز است.

جدول ۵- ده قلم کالایی برتر صادراتی ایران به عراق در سال ۱۴۰۳

رتبه	شرح کالا	ارزش صادرات (میلیون دلار)	سهم از کل صادرات به عراق (درصد)
۱	گاز طبیعی به حالت گازی در ظروف یک هزار سانتی متر مکعب و بیشتر	۳,۹۲۸.۱	۳۲.۶۵
۲	میله‌های آهنی یا فولادی گرم‌نورد شده دارای دندان یا برآمدگی (میلگرد)	۵۷۸.۴	۴.۸۱
۳	کاشی و سرامیک با ضریب جذب آب بیش از ۰.۵ و حداکثر ۱۰ درصد	۲۵۷.۵	۲.۱۴
۴	لوازم خانه‌داری و پاکیزگی از مواد پلاستیکی	۱۸۶.۴	۱.۵۵
۵	شمش آهن و فولاد غیرممزوج	۱۴۶.۷	۱.۲۲
۶	جعبه، صندوق، قفسه و اشیای همانند از مواد پلاستیکی	۱۲۲.۸	۱.۰۲
۷	لوازم سر میز و لوازم آشپزخانه پلاستیکی	۱۰۳.۶	۰.۸۶
۸	شیر خشک صنعتی گاوی با چربی بیش از ۱.۵ درصد	۱۰۰.۴	۰.۸۳
۹	صفحات و ورق‌های پلی‌اتیلن غیر اسفنجی	۱۰۰.۰	۰.۸۳
۱۰	کامپاند پلی‌اتیلن ویژه روکش سیم و کابل	۹۸.۸	۰.۸۲

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

در جدول ۶ نیز به ده قلم کالای عمده وارداتی ایران از عراق در سال ۱۴۰۳ اشاره شده است. ساختار واردات ایران از این کشور، برخلاف صادرات ایران به عراق، از تنوع محدود و ماهیتی غیرساختاری برخوردار است و بخش قابل توجهی از آن به چند قلم خاص متمرکز شده است. در این میان، طلای خام با ارزشی معادل حدود ۲۴۰ میلیون دلار و سهمی بیش از ۴۲ درصد از کل واردات ایران از عراق، مهم‌ترین قلم وارداتی محسوب می‌شود که بیانگر نقش عراق به‌عنوان یکی از مسیرهای تأمین و انتقال فلزات گران‌بها به بازار ایران است. پس از آن، خودروهای هیبریدی و سایر وسایل نقلیه، آلیاژهای آلومینیوم، قوطی‌های آلومینیومی، تایر خودرو، برخی تجهیزات الکترومکانیکی، ضایعات باتری‌های سربی و ماشین‌آلات حفاری قرار دارند. ترکیب این اقلام نشان می‌دهد که واردات ایران از عراق عمدتاً متکی بر کالاهای سرمایه‌ای، واسطه‌ای و بعضاً کالاهای عبوری و باصادراتی بوده و پیوند اندکی با ساختار تولیدی و مزیت‌های اقتصادی عراق دارد. این وضعیت، در کنار آنکه عدم توازن قابل توجه در روابط تجاری دو کشور را آشکار می‌سازد، بیانگر آن است که ظرفیت‌های بالقوه عراق برای تأمین بخشی از نیازهای بازار ایران، توسعه ترانزیت، واردات هدفمند مواد اولیه و شکل‌گیری زنجیره‌های تأمین مشترک هنوز به‌طور کامل مورد بهره‌برداری قرار نگرفته است.

جدول ۶- ده قلم کالایی برتر وارداتی ایران از عراق در سال ۱۴۰۳

رتبه	شرح کالا	ارزش واردات (میلیون دلار)	سهم از کل واردات از عراق (درصد)
۱	طلا به اشکال خام (از جمله طلای آبکاری شده با پلاتین)، برای مصارف غیرپولی	۲۴۰.۵	۴۲.۱۷
۲	سایر وسایل نقلیه هیبریدی (بنزین/برقی) با حجم موتور ۱۵۰۱ تا ۲۰۰۰ سی‌سی	۶۸.۰	۱۱.۹۳
۳	آلیاژهای آلومینیوم، کارنشده	۴۹.۵	۸.۶۸
۴	قوطی بدون درز آلومینیومی برای انواع نوشابه و نوشیدنی	۱۱.۲	۱.۹۶
۵	تایر سواری با قطر رینگ ۱۳ اینچ	۱۰.۷	۱.۸۸
۶	سایر وسایل نقلیه موتوری با حجم سیلندر بیش از ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ سی‌سی	۱۰.۴	۱.۸۳
۷	فر، خوراک‌پز، منقل و سایر تجهیزات پخت الکتروترمیک	۸.۷	۱.۵۲
۸	قراضه و ضایعات باتری‌های سرب - اسید مصرف‌شده	۷.۹	۱.۳۹
۹	آسیاب و مخلوط‌کن الکترومکانیکی خانگی و آمپوه‌گیر	۷.۵	۱.۳۱
۱۰	ماشین‌آلات سوراخ‌کردن زمین یا کندن چاه (غیرخودرو)	۷.۱	۱.۲۴

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

مقایسه ساختار صادرات و واردات ایران و عراق در سال ۱۴۰۳ نشان می‌دهد که روابط تجاری دو کشور عمدتاً بر پایه صادرات یک‌سویه ایران استوار است؛ به‌گونه‌ای که ایران با صادرات حدود ۱۲ میلیارد دلاری، عمدتاً نیازهای عراق در حوزه انرژی، مصالح ساختمانی، محصولات فلزی، پلاستیکی و کالاهای مصرفی را تأمین کرده، در حالی که واردات ۵۷۰ میلیون دلاری ایران از عراق بیشتر به طلا، برخی کالاهای سرمایه‌ای، فلزات و اقلام واسطه‌ای محدود بوده است. این الگو از یک سو بیانگر مزیت و نفوذ قابل توجه ایران در بازار عراق و وابستگی نسبی این کشور به کالاها و انرژی ایران است، اما از

سوی دیگر، وجود ناترازی شدید تجاری و فقدان زنجیره‌های تأمین و سرمایه‌گذاری مشترک را آشکار می‌سازد. تداوم این وضعیت در بلندمدت می‌تواند پایداری روابط اقتصادی دو کشور را با چالش مواجه کند؛ از این رو، حرکت از تجارت صرف به سمت توسعه واردات هدفمند، افزایش ترانزیت، سرمایه‌گذاری مشترک و مشارکت فعال بخش خصوصی در اقتصاد عراق، ضرورتی راهبردی برای تعمیق و متوازن‌سازی همکاری‌های اقتصادی میان دو کشور محسوب می‌شود.

۶- فرصت‌های صادرات کالایی ایران به عراق

در این بخش از گزارش با استفاده از ابزار تحلیل تجارت Export Potential Map (از مجموعه ابزارهای تحلیل تجاری مرکز تجارت بین‌الملل)، به بررسی فرصت‌های صادرات کالایی ایران به عراق پرداخته می‌شود. در جدول ۷، به ده قلم کالایی برتر دارای ظرفیت صادرات به عراق بر مبنای پتانسیل استفاده نشده، اشاره شده است.

جدول ۷- ده قلم کالایی برتر دارای ظرفیت صادرات به عراق بر مبنای پتانسیل استفاده نشده

رتبه	محصول	پتانسیل صادراتی (میلیون دلار)	صادرات فعلی (میلیون دلار)	شکاف صادراتی (میلیون دلار)
۱	پسته	۱۲۰	۵۲	۶۸
۲	گوجه‌فرنگی فرآوری یا نگهداری شده	۹۰	۳۷	۵۳
۳	سیب تازه	۱۲۳	۱۱۲	۱۱
۴	سیب‌زمینی تازه	۲۶	۱۶	۱۰
۵	گوسفند زنده	۱۰	۲	۸
۶	غذای آماده مخصوص نوزادان	۷۰۴	۰۰۳	۷۰۱
۷	کولرهای آبی	۷۸	۷۱	۷
۸	نخود خشک و پوست‌کنده	۹	۳	۶
۹	مغز بادام	۷	۲	۵
۱۰	سنگ مرمر، تراورتن و مصنوعات تخت سنگی	۷	۲	۵

منبع: Export Potential Map

همانطور که در جدول ۷ ملاحظه می‌شود، بخش مهمی از ظرفیت بلااستفاده صادراتی ایران به عراق در حوزه محصولات کشاورزی و صنایع غذایی متمرکز است و در این میان، پسته، فرآورده‌های گوجه‌فرنگی و سیب تازه بیشترین فرصت توسعه صادرات را در اختیار دارند. پسته با ظرفیت بالقوه ۱۲۰ میلیون دلاری و صادرات بالفعل ۵۲ میلیون دلاری، بزرگ‌ترین شکاف صادراتی را به میزان ۶۸ میلیون دلار به خود اختصاص داده و از این منظر، مهم‌ترین فرصت توسعه صادرات غیرنفتی ایران به بازار عراق محسوب می‌شود.

با این حال، اگرچه در توسعه صادرات پسته ایران به بازارهای جهانی با مسائلی همچون ضعف برندسازی و بسته‌بندی مواجه هستیم، ولی در خصوص بازار عراق مسأله می‌تواند کمی متفاوت باشد. از آنجا که بازار خشکبار عراق همچنان تا حد زیادی دارای ساختاری سنتی، مبتنی بر خرید فله‌ای و متکی بر شبکه عمده‌فروشان محلی است و پسته ایرانی نیز از مقبولیت و شناخت تاریخی بالایی برخوردار است؛ از این‌رو شکاف صادراتی پسته در بازار عراق را نمی‌توان صرفاً به ضعف برندسازی و بسته‌بندی نسبت داد. به نظر می‌رسد عواملی همچون نوسانات تولید ناشی از شرایط اقلیمی، محدودیت عرضه داخلی، صادرات مجدد پسته ایرانی از طریق کشورهای واسطه، ضعف شبکه‌های توزیع مستقیم و مشکلات نقل و انتقال مالی نقش مهم‌تری در شکل‌گیری این شکاف ایفا کرده باشند. در مقابل، توسعه صادرات فرآورده‌های گوجه‌فرنگی و سیب تازه بیش از هر چیز به تقویت لجستیک، توسعه زنجیره سرد و بهبود زیرساخت‌های نگهداری و توزیع وابسته است.

علاوه بر این، محصولاتی نظیر سیب‌زمینی، گوسفند زنده، غذای آماده نوزادان، نخود، مغز بادام و فرآورده‌های سنگی نیز از ظرفیت قابل توجهی برای افزایش صادرات برخوردارند که بخشی از آن ناشی از رشد تقاضای مصرفی عراق و بخشی دیگر ناشی از نیاز این کشور به تأمین نهاده‌های بخش ساختمان و صنایع وابسته است. در مجموع، این الگو نشان می‌دهد که افزایش صادرات ایران به عراق بیش از توسعه ظرفیت تولید، به رفع موانع تجاری و مالی، تقویت شبکه‌های توزیع، ارتقای زیرساخت‌های لجستیکی و حضور حرفه‌ای‌تر بخش خصوصی در بازار عراق وابسته خواهد بود.

۷- فرصت‌ها و چالش‌های سرمایه‌گذاری

پس از بررسی و تحلیل فرصت‌های صادرات کالایی ایران به بازار عراق، در این بخش به بررسی برخی فرصت‌ها و چالش‌های سرمایه‌گذاری فعالین اقتصادی ایرانی در عراق پرداخته می‌شود. در ادامه به فرصت‌های موجود و پس از آن به چالش‌ها اشاره خواهد شد.

فرصت‌های لجستیکی، ترانزیتی و زیرساختی: نیاز عراق به توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل، نوسازی پایانه‌های مرزی و تکمیل پروژه‌هایی نظیر راه‌آهن شلمچه-بصره، فرصت قابل توجهی برای شرکت‌های ایرانی در حوزه‌های لجستیک، انبارداری، مدیریت زنجیره تأمین و خدمات ترانزیتی ایجاد کرده است. اجرای کامل کنوانسیون تیر (TIR) و تسهیل عبور کالا نیز می‌تواند جایگاه ایران و عراق را به‌عنوان شرکای مهم ترانزیتی منطقه تقویت کند.

فرصت‌های سرمایه‌گذاری صنعتی و تولید مشترک: شهرک‌های صنعتی، مناطق آزاد و پروژه‌های تولیدی معرفی شده توسط هیئت ملی سرمایه‌گذاری عراق، از مهم‌ترین عرصه‌های حضور بلندمدت بخش خصوصی ایران محسوب می‌شوند. نیاز

عراق به توسعه صنایع داخلی، ایجاد اشتغال و انتقال فناوری، زمینه مناسبی را برای ایجاد واحدهای تولیدی مشترک، مشارکت در زنجیره‌های ارزش و گذار از صادرات سنتی به سرمایه‌گذاری مولد فراهم کرده است.

فرصت‌های انرژی، خدمات فنی-مهندسی و بازسازی: نیاز گسترده عراق به توسعه زیرساخت‌های برق، گاز، آب، مسکن و خدمات شهری، بازار بزرگی را پیش روی شرکت‌های ایرانی قرار داده است. تجربه فنی شرکت‌های ایرانی و نقش ایران در تأمین بخشی از انرژی عراق، مزیت رقابتی مهمی برای حضور در پروژه‌های بازسازی و خدمات مهندسی ایجاد کرده است.

ظرفیت‌های گردشگری مذهبی و سلامت: اشتراکات فرهنگی و مذهبی و حجم بالای تردد زائران میان دو کشور، فرصت ارزشمندی برای سرمایه‌گذاری مشترک در حوزه گردشگری، هتل‌داری، حمل‌ونقل مسافر و گردشگری سلامت فراهم ساخته است. این بخش، علاوه بر منافع اقتصادی، به تعمیق پیوندهای اجتماعی و فرهنگی دو کشور نیز کمک می‌کند.

همچنین برخی چالش‌های سرمایه‌گذاری و مشارکت فعالین اقتصادی ایرانی در بازار عراق به شرح ذیل است:

چالش‌های گمرکی و محدودیت‌های لجستیکی: طولانی بودن فرآیند تخلیه و ترخیص کالا، تعدد رویه‌های اجرایی و کمبود تجهیزات کنترلی در مرزهای دو کشور، هزینه مبادلات را افزایش داده و کارایی حمل‌ونقل را کاهش داده است. این مسئله یکی از مهم‌ترین موانع توسعه تجارت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی محسوب می‌شود.

محدودیت‌های بانکی و انتقال وجوه: تحریم‌های بین‌المللی، ضعف روابط کارگزاری بانکی و دشواری نقل‌وانتقال پول، ریسک فعالیت اقتصادی در عراق را افزایش داده است. نبود ابزارهای مالی کارآمد، یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های فعالان اقتصادی ایرانی در توسعه سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت به شمار می‌رود.

ریسک‌های حقوقی، ضمانت‌نامه‌ای و بیمه‌ای: ابهام در اجرای قراردادهای دغدغه‌های مرتبط با مالکیت دارایی‌ها، انتقال سود و اصل سرمایه، و محدودیت در صدور ضمانت‌نامه‌ها و پوشش‌های بیمه‌ای، از جمله عوامل بازدارنده سرمایه‌گذاری محسوب می‌شوند. هرچند قوانین عراق مشوق‌هایی را پیش‌بینی کرده‌اند، اما بخش خصوصی همچنان خواهان تضمین‌های اجرایی و حقوقی قوی‌تر است.

ناترازی تجاری و رقابت فزاینده منطقه‌ای: وابستگی روابط اقتصادی دو کشور به صادرات یک‌سویه ایران، پایداری همکاری‌های اقتصادی را با چالش مواجه می‌کند. همزمان، حضور پرنرنگ رقاباتی همچون چین، ترکیه، عربستان سعودی و امارات متحده عربی که از حمایت مالی، دیپلماسی اقتصادی فعال و حضور سازمان‌یافته بخش خصوصی برخوردارند، فشار رقابتی بر بنگاه‌های ایرانی را افزایش داده است.

چالش‌های داخلی اقتصاد ایران: بخشی از محدودیت‌های حضور اقتصادی ایران در عراق، به عوامل داخلی نظیر تحریم‌ها، ضعف حمایت نهادی از بخش خصوصی، دولتی بودن اقتصاد، نبود راهبرد اقتصادی منسجم و غلبه نگاه سیاسی بر رویکردهای اقتصادی بازمی‌گردد. بدون اصلاح این موانع، بهره‌برداری حداکثری از فرصت‌های بازار عراق دشوار خواهد بود. در پایان این بخش و به عنوان جمع‌بندی می‌توان بیان نمود که عراق در دهه پیش‌رو یکی از مهم‌ترین مقاصد سرمایه‌گذاری کشورهای منطقه و چین خواهد بود. در این میان، موفقیت مشارکت اقتصادی ایران در این بازار، مستلزم عبور از رویکرد سنتی صرفاً مبتنی بر صادرات کالا به سمت سرمایه‌گذاری مشترک، حضور بلندمدت، مشارکت در توسعه زیرساخت‌ها و ایجاد سازوکارهای مالی و حقوقی پایدار است. در غیر این صورت، تشدید رقابت منطقه‌ای و استمرار چالش‌های نهادی می‌تواند بخشی از مزیت‌های فعلی ایران در اقتصاد عراق را تضعیف کند.

۸- وضعیت زیرساخت‌های حمل‌ونقل و لجستیک

زیرساخت‌های عراق ترکیبی از ظرفیت‌های عظیم به‌جامانده از گذشته و مشکلاتی است که در نتیجه جنگ‌ها، تحریم‌ها و ناپایداری سیاسی به‌وجود آمده‌اند. در بسیاری از بخش‌ها، زیرساخت‌ها نیازمند بازسازی و توسعه اساسی هستند. شبکه حمل‌ونقل عراق شامل جاده‌ها، خطوط ریلی، بنادر و فرودگاه‌هاست. جاده‌های اصلی کشور به دلیل استفاده زیاد و نبود نگهداری کافی، آسیب دیده‌اند. خطوط ریلی محدود است و بیشتر در مسیرهای قدیمی فعالیت می‌کند. بندر ام‌القصر در بصره مهم‌ترین بندر تجاری عراق محسوب می‌شود و بخش عمده واردات از این مسیر انجام می‌گیرد. همچنین فرودگاه‌های بغداد، بصره، نجف و اربیل در حوزه حمل‌ونقل هوایی نقش محوری دارند. جهت کسب نگاهی جامع‌تر، در جدول ۸ به وضعیت فعلی و آینده زیرساخت‌های حمل‌ونقل عراق با تأکید بر پیامدهای تجاری آن برای ایران اشاره شده است.

جدول ۸- وضعیت فعلی و آینده زیرساخت‌های حمل‌ونقل عراق با تأکید بر پیامدهای تجاری برای ایران

زیربخش	وضعیت فعلی	پروژه‌ها و وضعیت آینده	زمان‌بندی تقریبی	پیامدها برای تجارت ایران
حمل‌ونقل جاده‌ای	کل شبکه جاده‌ای عراق حدود ۵۵ هزار کیلومتر برآورد می‌شود. بخش قابل توجهی از این شبکه به بازسازی و نوسازی نیاز دارد. عمده تجارت ایران با عراق از طریق حمل‌ونقل جاده‌ای انجام می‌شود.	توسعه بزرگراه‌های بین‌استانی، بهسازی محورهای ترانزیتی و ارتقای مسیرهای منتهی به مرزهای ایران، ترکیه و اردن	۲۰۲۵-۲۰۳۰	کاهش زمان حمل، افزایش ظرفیت صادرات ایران و بهبود دسترسی به بازارهای داخلی عراق
گذرگاه‌های مرزی ایران و عراق	مرزهای مهران، شلمچه، چذابه، خسروی، پرویزخان، باشماق و ترمچین فعال هستند، اما با محدودیت‌هایی نظیر ازدحام، کمبود انبار و تجهیزات مواجه‌اند.	توسعه پایانه‌های مرزی، افزایش ظرفیت تخلیه و بارگیری، هوشمندسازی کنترل مرزی و توسعه زیرساخت‌های پشتیبان	۲۰۲۵-۲۰۲۸	کاهش معطلی کامیون‌ها، افزایش سرعت ترخیص و تقویت رقابت‌پذیری کالاهای ایرانی

شبکه راه آهن عراق	حدود ۲,۲۷۲ کیلومتر خطوط ریلی وجود دارد. بخش‌هایی از شبکه فرسوده بوده و بهره‌وری پایینی دارد.	نوسازی خطوط، افزایش سرعت حمل، توسعه ایستگاه‌ها و خرید ناوگان جدید	۲۰۲۵-۲۰۳۰	فراهم شدن امکان توسعه صادرات ریلی و کاهش هزینه حمل کالاهای حجیم
پروژه راه آهن شلمچه-بصره	در مرحله اجرا قرار دارد و حلقه مفقوده اتصال ریلی ایران و عراق محسوب می‌شود.	احداث حدود ۳۲ کیلومتر خط ریلی و ساخت پل متحرک بر روی اروندرود	۲۰۲۶-۲۰۲۷	ایجاد تحول در تجارت دوجانبه، کاهش هزینه لجستیک و توسعه ترانزیت منطقه‌ای
بندر ام‌القصر	مهم‌ترین بندر تجاری عراق و محل ورود بخش عمده واردات دریایی کشور است.	توسعه پایانه‌های کانتینری، افزایش تجهیزات تخلیه و بارگیری و ارتقای خدمات بندری	۲۰۲۵-۲۰۲۸	افزایش کارایی زنجیره تأمین عراق و تشدید رقابت در بازار وارداتی این کشور
بندر بزرگ فاو	زیرساخت‌های اولیه آن در حال تکمیل است و به عنوان پروژه راهبردی عراق شناخته می‌شود.	تبدیل شدن به یکی از بزرگ‌ترین بنادر منطقه با ظرفیت جابه‌جایی ده‌ها میلیون تن کالا	۲۰۲۸-۲۰۳۰	ایجاد فرصت همکاری لجستیکی برای ایران و در عین حال افزایش رقابت برای بنادر جنوبی کشور
جاده توسعه (Development) (Road)	در مرحله طراحی و آغاز اجرا قرار دارد.	اتصال بندر فاو به مرز ترکیه از طریق شبکه ریلی و جاده‌ای به طول تقریبی ۱,۲۰۰ کیلومتر	۲۰۲۵-۲۰۳۰ و پس از آن	امکان مشارکت شرکت‌های ایرانی در پروژه‌ها؛ احتمال تغییر مسیر بخشی از تجارت منطقه
فرودگاه‌های بین‌المللی عراق	فرودگاه‌های بغداد، نجف، بصره و اربیل فعال بوده و خدمات بار و مسافر ارائه می‌کنند.	توسعه ترمینال‌های بار، افزایش ظرفیت فرودگاهی و نوسازی تجهیزات	۲۰۲۵-۲۰۲۸	تسهیل صادرات کالاهای با ارزش افزوده بالا و توسعه گردشگری سلامت
مراکز لجستیکی و انبارداری	ظرفیت انبارداری و سردخانه‌ای عراق محدود و پراکنده است و پاسخگوی نیازهای آتی نیست.	ایجاد مراکز لجستیکی مدرن، انبارهای منطقه‌ای، سردخانه‌ها و مراکز توزیع	۲۰۲۵-۲۰۳۰	فرصت سرمایه‌گذاری مشترک ایران در زنجیره تأمین و توزیع کالا
دیجیتالی‌سازی گمرک (ASYCUDA)	استقرار سامانه‌های الکترونیکی به صورت تدریجی آغاز شده است.	یکپارچه‌سازی کامل فرآیندهای گمرکی، مدیریت ریسک و پرداخت الکترونیکی	۲۰۲۵-۲۰۲۷	تسریع ترخیص کالا، کاهش فساد اداری و چالش ضرورت انطباق صادرکنندگان ایرانی با استانداردهای جدید

منبع: یافته‌های گزارش

بررسی روندهای جاری نشان می‌دهد که زیرساخت‌های حمل‌ونقل عراق در حال گذار از یک شبکه نسبتاً فرسوده و ناکارآمد به سمت یک نظام لجستیکی مدرن و متصل به کریدورهای بین‌المللی است. اجرای پروژه‌هایی نظیر بندر فاو، جاده توسعه، و نوسازی شبکه ریلی، ساختار لجستیکی این کشور را متحول خواهد کرد.

با توجه به وضعیت موجود و تحولات جاری در زیرساخت‌های حمل‌ونقل و لجستیک عراق، مجموعه‌ای از فرصت‌ها و تهدیدها پیش‌روی تجارت و سرمایه‌گذاری ایران در این کشور قرار گرفته است. نزدیکی جغرافیایی، پیوندهای تجاری، تعدد مرزها و تجربه فعالان اقتصادی ایرانی، جایگاه ممتازی برای کشور در تجارت با عراق ایجاد کرده است؛ اما وابستگی به حمل‌جاده‌ای، ضعف زیرساخت‌های مرزی و ظهور کریدورهای جدید در عراق، این جایگاه را با چالش مواجه می‌سازد.

از سوی دیگر، تکمیل پروژه راه آهن شلمچه-بصره می تواند نقطه عطفی در روابط اقتصادی دو کشور محسوب شود. این پروژه، با ایجاد اتصال ریلی مستقیم میان ایران و عراق، زمینه کاهش هزینه و زمان حمل کالا، افزایش ظرفیت جابه جایی و توسعه ترانزیت منطقه ای را فراهم خواهد کرد. علاوه بر این، اجرای طرح های گسترده توسعه زیرساختی در عراق، فرصت ارزشمندی را برای مشارکت شرکت های ایرانی در پروژه های عمرانی، حمل و نقلی و لجستیکی ایجاد می کند. توسعه مراکز توزیع، انبارهای مدرن و سردخانه های مشترک نیز می تواند به ارتقای کارایی زنجیره تأمین کالاهای ایرانی در بازار عراق کمک کند. همچنین، بهره گیری از کریدورهای جدید حمل و نقلی و اتصال به مسیرهای ترانزیتی منطقه ای، امکان دسترسی صادرکنندگان ایرانی به بازارهای ثالث از طریق خاک عراق را تقویت خواهد کرد.

در عین حال، تحولات مذکور با تهدیدهایی نیز همراه است که عدم توجه به آن ها می تواند جایگاه ایران در بازار عراق را تضعیف کند. توسعه کریدورهای جدید و ارتقای زیرساخت های عراق، زمینه را برای حضور پررنگ تر رقبای منطقه ای، به ویژه ترکیه و برخی کشورهای عربی، فراهم می سازد. همچنین، جاده یا کریدور توسعه عراق (Development Road) ممکن است بخشی از مسیرهای سنتی تجارت منطقه را بازتعریف کرده و در صورت عدم مشارکت فعال ایران، بخشی از مزیت های ترانزیتی کشور را کاهش دهد. از سوی دیگر، چنانچه سرمایه گذاری لازم برای توسعه و نوسازی زیرساخت های مرزی ایران انجام نشود، مزیت نسبی ناشی از همجواری جغرافیایی نیز به تدریج تضعیف خواهد شد. افزون بر این، حرکت عراق به سمت دیجیتالی سازی فرآیندهای گمرکی و استقرار استانداردهای جدید لجستیکی، مستلزم انطباق سریع صادرکنندگان و فعالان اقتصادی ایرانی با الزامات فنی، رویه های نوین تجاری و استانداردهای بین المللی است.

بر این اساس، بهره برداری حداکثری از فرصت های ناشی از تحول زیرساختی عراق، نیازمند اتخاذ رویکردی فعال، آینده نگر و هماهنگ میان دولت و بخش خصوصی ایران است؛ رویکردی که علاوه بر تقویت زیرساخت های داخلی و مرزی، بر توسعه سرمایه گذاری مشترک، حضور مؤثر در پروژه های راهبردی عراق و ارتقای توان رقابتی بنگاه های ایرانی در بازار این کشور تأکید داشته باشد. در این راستا، تکمیل اتصال ریلی شلمچه-بصره، توسعه هاب های لجستیکی مشترک، نوسازی پایانه های مرزی و حضور فعال در پروژه های بزرگ لجستیکی عراق، مهم ترین الزامات حفظ و ارتقای سهم ایران در بازار عراق طی دهه آینده خواهد بود.

۹- قوانین و مقررات تجاری و گمرکی

اصلاحات تجاری عراق در سال ۲۰۲۵ نشان می دهد که این کشور در حال عبور از اقتصاد واردات محور و غیرشفاف به سمت یک اقتصاد قانون مندتر، دیجیتالی تر و حمایت گراتر است. این تحول برای ایران به معنای پایان تدریجی مزیت های سنتی مبتنی بر نزدیکی جغرافیایی و آغاز دوره ای جدید مبتنی بر شفافیت، سرمایه گذاری مستقیم، حضور نهادی و رقابت پذیری

واقعی است. در واقع، دولت عراق در حال حرکت از یک اقتصاد تجاری مبتنی بر روابط و رویه‌های غیررسمی به سمت اقتصادی قانون‌مندتر، داده‌محور و مبتنی بر استانداردهای بین‌المللی است. در این راستا، بررسی تحولات اخیر صورت گرفته در قوانین و مقررات تجاری و گمرکی کشور عراق و نیز فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌آمده اهمیت می‌یابد که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود:

اجرای گسترده سامانه الکترونیکی ASYCUDA: یکی از مهم‌ترین اصلاحات، اجرای گسترده سامانه الکترونیکی ASYCUDA است که توسط آنکتاد (UNCTAD) توسعه یافته است. این سامانه فرآیندهای گمرکی را از ثبت اظهارنامه تا ارزیابی ریسک، تعیین ارزش کالا، پرداخت الکترونیکی و ترخیص، به صورت دیجیتال مدیریت می‌کند. وزارت دارایی عراق اعلام کرده است که از ابتدای سال ۲۰۲۵، گذار از اظهارنامه‌های کاغذی به اظهارنامه الکترونیکی آغاز شده و بیش از ۶۰ درصد مرحله دوم این طرح تا پایان سال به اجرا درآمده است. همچنین تصمیم شماره ۲۷۰ هیأت وزیران عراق درباره نظام ارزش‌گذاری کالاها از اول ژوئن ۲۰۲۵ عملیاتی شده است.

این تحول برای صادرکنندگان ایرانی، دو پیام متضاد دارد. از یک سو، کاهش دخالت انسانی و استاندارد شدن فرآیندها می‌تواند زمان ترخیص کالا را کاهش دهد، فساد اداری را محدود کند و پیش‌بینی‌پذیری تجارت را افزایش دهد. از سوی دیگر، این اصلاحات موجب می‌شود روش‌های سنتی تجارت که بر پایه کم‌اظهاری، ارزش‌گذاری غیرواقعی یا اسناد ناقص استوار بوده‌اند، عملاً غیرقابل استمرار شوند. شرکت‌هایی که فاقد سیستم‌های حسابداری شفاف، اسناد تجاری استاندارد و قابلیت انطباق با الزامات دیجیتال هستند، با افزایش هزینه‌ها و ریسک توقف کالا مواجه خواهند شد.

یکپارچه‌سازی رژیم گمرکی عراق و اقلیم کردستان: اصلاح مهم دیگر، تلاش بغداد برای یکپارچه‌سازی رژیم گمرکی عراق و اقلیم کردستان است. برای حدود دو دهه، دو نظام متفاوت تعرفه‌ای در عراق وجود داشت؛ یکی در مناطق تحت کنترل دولت فدرال و دیگری در اقلیم کردستان. این تفاوت‌ها باعث شده بود بسیاری از تجار ایرانی، به‌ویژه در مرزهای پرویزخان و باشماق، از مزیت‌های اقلیم بهره‌مند شوند. اما اکنون دولت مرکزی عراق درصدد اتصال همه گذرگاه‌ها به سامانه واحد ASYCUDA و حذف تفاوت‌های تعرفه‌ای است. مرکز تجارت بین‌الملل (ITC) این اقدام را نقطه عطفی در هماهنگ‌سازی نظام تجاری عراق توصیف کرده است.

برای ایران، این تحول به معنای کاهش تدریجی مزیت سنتی صادرات از طریق اقلیم کردستان است. تجار ایرانی که تاکنون از انعطاف‌پذیری بیشتر اقلیم استفاده می‌کردند، ناچار خواهند شد خود را با استانداردهای دولت فدرال تطبیق دهند. در مقابل، یکپارچگی مقررات می‌تواند نااطمینانی را کاهش داده و دسترسی به بازارهای مرکزی و جنوبی عراق را تسهیل کند.

سیاست حمایت از تولید داخلی: در کنار اصلاحات گمرکی، دولت عراق سیاست حمایت از تولید داخلی را نیز تقویت کرده است. در سال ۲۰۲۵، تعرفه‌ها و عوارض حمایتی جدیدی بر برخی کالاهای وارداتی اعمال شد تا از صنایع نوپای

عراقی حمایت شود. پایگاه Global Trade Alert گزارش می دهد که عراق برای برخی کالاها، عوارض اضافی چندساله وضع کرده است. این روند نشان می دهد که عراق دیگر صرفاً یک بازار واردات محور نیست، بلکه به دنبال توسعه ظرفیت های تولیدی در داخل کشور است.

این سیاست برای صادرکنندگان ایرانی یک هشدار جدی محسوب می شود. کالاهایی مانند مصالح ساختمانی، محصولات پلاستیکی، مواد شیمیایی و برخی اقلام مصرفی که مشابه داخلی آنها در عراق تولید می شود، ممکن است با افزایش تعرفه ها و محدودیت های جدید مواجه شوند. بنابراین، اتکای صرف به صادرات کالا از ایران به عراق، در بلندمدت ریسک بیشتری خواهد داشت.

قانون سرمایه گذاری عراق به عنوان فرصت: در مقابل روندهای عموماً محدودکننده ی تجارت سنتی ایران با عراق، فرصت های قابل توجهی نیز در حوزه سرمایه گذاری وجود دارد. قانون سرمایه گذاری عراق (قانون شماره ۱۳ سال ۲۰۰۶ و اصلاحات بعدی آن) همچنان معافیت های مالیاتی و گمرکی قابل توجهی برای سرمایه گذاران خارجی در نظر گرفته است. امکان معافیت مالیاتی تا ۱۰ سال، معافیت گمرکی برای ماشین آلات پروژه ها و تضمین انتقال سود به خارج از عراق، همچنان پابرجاست. این موضوع موجب می شود که شرکت های ایرانی بتوانند با انتقال بخشی از فعالیت های تولیدی خود به عراق، از مزایای بازار داخلی آن کشور بهره مند شوند و همزمان اثر سیاست های حمایتی را خنثی کنند.

در پایان این بخش و از منظر راهبردی می توان عنوان نمود، اصلاحات تجاری عراق در سال ۲۰۲۵ به منزله گذار از «تجارت مرزی سنتی» به «حضور نهادی و سرمایه گذاری پایدار» می باشد. در گذشته، مزیت ایران عمدتاً ناشی از نزدیکی جغرافیایی، هزینه پایین حمل و نقل و شبکه های سنتی تجاری بود؛ اما در شرایط جدید، موفقیت در بازار عراق نیازمند شفافیت مالی، انطباق کامل با استانداردهای گمرکی، ایجاد شرکت های ثبت شده در عراق، راه اندازی مراکز توزیع و خدمات پس از فروش و مشارکت در تولید داخلی عراق خواهد بود. به بیان دیگر، اصلاحات عراق در کوتاه مدت ممکن است موجب افزایش هزینه های تطبیق و کاهش بخشی از مزیت های سنتی ایران شود، اما در میان مدت و بلندمدت می تواند زمینه ساز شکل گیری روابط تجاری پایدارتر و حرفه ای تر باشد. فعالان اقتصادی ایرانی که سریع تر خود را با این قواعد جدید تطبیق دهند، احتمالاً قادر خواهند بود سهم خود را در بزرگترین بازار صادرات غیرنفتی ایران حفظ یا حتی تقویت کنند؛ اما شرکت هایی که همچنان بر شیوه های غیررسمی و سنتی تکیه داشته باشند، با خطر از دست دادن بازار به نفع رقبایی مانند ترکیه، چین، و عربستان سعودی مواجه خواهند شد.

۱۰- ظرفیت‌های همکاری‌های مشترک اقتصادی

روابط اقتصادی ایران و عراق طی دو دهه اخیر از سطح مبادلات مرزی و صادرات کالا فراتر رفته و به مرحله‌ای رسیده است که می‌تواند به شکل‌گیری شراکت‌های راهبردی اقتصادی منجر شود. عراق، با جمعیتی بیش از ۴۵ میلیون نفر، نیاز گسترده به بازسازی زیرساخت‌ها، وابستگی بالا به واردات و اجرای برنامه‌های توسعه‌ای بلندمدت، یکی از مهم‌ترین مقاصد حضور فعالان اقتصادی ایرانی در منطقه محسوب می‌شود. در مقابل، ایران از مزیت‌هایی نظیر همجواری جغرافیایی، پیوندهای فرهنگی و مذهبی، تجربه فعالیت در بازار عراق و توانمندی در حوزه خدمات فنی و مهندسی برخوردار است. در این چارچوب، مهم‌ترین ظرفیت‌های همکاری مشترک اقتصادی میان دو کشور را می‌توان در چند محور اصلی دسته‌بندی کرد.

توسعه تجارت کالا و ایجاد زنجیره‌های ارزش مشترک: توسعه تجارت کالا و ایجاد زنجیره‌های ارزش مشترک از مهم‌ترین زمینه‌های همکاری محسوب می‌شود. عراق همچنان یکی از بزرگ‌ترین مقاصد صادرات غیرنفتی ایران است، اما تداوم حضور ایران در این بازار مستلزم عبور از الگوی سنتی صادرات و حرکت به سمت ایجاد زنجیره‌های تأمین مشترک، مراکز توزیع، انبارهای منطقه‌ای و شبکه‌های خدمات پس از فروش است. استقرار شرکت‌های ایرانی در داخل عراق و همکاری با شرکای عراقی، ضمن تثبیت سهم بازار ایران، امکان پاسخگویی بهتر به نیازهای مصرف‌کنندگان عراقی را فراهم می‌کند و صادرات کالا را به حضور پایدار اقتصادی تبدیل می‌سازد.

سرمایه‌گذاری مشترک در شهرک‌های صنعتی و مناطق ویژه اقتصادی عراق: سرمایه‌گذاری مشترک در شهرک‌های صنعتی و مناطق ویژه اقتصادی از ظرفیت‌های مهم همکاری به شمار می‌رود. بر اساس اسناد رسمی هیئت ملی سرمایه‌گذاری عراق و هیئت شهرک‌های صنعتی این کشور، توسعه شهرک‌های صنعتی و جذب سرمایه‌گذاران خارجی از اولویت‌های دولت عراق است. فعالان اقتصادی ایرانی می‌توانند در حوزه‌هایی همچون صنایع غذایی، مصالح ساختمانی، داروسازی، صنایع شیمیایی، بسته‌بندی و صنایع تبدیلی کشاورزی با شرکای عراقی مشارکت کنند. این سرمایه‌گذاری‌ها علاوه بر کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل، دسترسی مستقیم به بازار عراق و حتی بازارهای ثالث را تسهیل خواهد کرد.

مشارکت در بازسازی زیرساخت‌ها و ارائه خدمات فنی و مهندسی: مشارکت در بازسازی زیرساخت‌ها و ارائه خدمات فنی و مهندسی از دیگر ظرفیت‌های قابل توجه است. عراق همچنان به سرمایه‌گذاری گسترده در بخش‌های مسکن، آب و فاضلاب، راه‌سازی، پل‌سازی، زیرساخت‌های شهری و تأسیسات عمومی نیاز دارد. تجربه شرکت‌های ایرانی در اجرای پروژه‌های عمرانی و خدمات فنی و مهندسی، مزیت مهمی برای حضور در فرآیند بازسازی عراق محسوب می‌شود. حضور سازمان‌یافته شرکت‌های ایرانی در پروژه‌های توسعه‌ای این کشور، علاوه بر ایجاد درآمد ارزی، زمینه انتقال دانش فنی و تقویت جایگاه منطقه‌ای شرکت‌های ایرانی را فراهم می‌سازد.

تعمیق همکاری در بخش انرژی: بخش انرژی همچنان یکی از مهم‌ترین پایه‌های همکاری اقتصادی دو کشور است. صادرات برق و گاز ایران نقش مهمی در تأمین نیاز عراق داشته و علاوه بر آن، فرصت‌های متعددی برای سرمایه‌گذاری مشترک در نیروگاه‌ها، توسعه شبکه‌های انتقال، پروژه‌های پتروشیمی، پالایشگاهی و انرژی‌های تجدیدپذیر وجود دارد. با توجه به تلاش عراق برای تنوع‌بخشی به منابع انرژی، این حوزه می‌تواند به یکی از محورهای همکاری بلندمدت و راهبردی تبدیل شود.

توسعه حمل‌ونقل، لجستیک و ترانزیت منطقه‌ای: توسعه حمل‌ونقل، لجستیک و ترانزیت منطقه‌ای ظرفیت قابل توجهی برای همکاری ایجاد کرده است. تکمیل راه‌آهن شلمچه-بصره، توسعه پایانه‌های مرزی، تجهیز گمرکات به سامانه‌های نوین بازرسی، اجرای کامل کنوانسیون تیر و ایجاد مراکز لجستیکی مشترک، می‌تواند هزینه و زمان حمل کالا را کاهش داده و ایران و عراق را به شرکای راهبردی در کریدورهای منطقه‌ای تبدیل کند. سرمایه‌گذاری بخش خصوصی ایران در حوزه انبارداری، سردخانه‌ها و خدمات حمل‌ونقل نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

گردشگری مذهبی، سلامت و خدمات وابسته: گردشگری مذهبی، سلامت و خدمات وابسته از ظرفیت‌های کمتر بهره‌بردار شده روابط اقتصادی دو کشور محسوب می‌شود. وجود اماکن مقدس در عراق و حجم بالای سفرهای زیارتی، فرصت مناسبی برای سرمایه‌گذاری در بخش هتل‌داری، مراکز اقامتی، حمل‌ونقل مسافر، خدمات رفاهی و گردشگری سلامت ایجاد کرده است. توسعه این بخش علاوه بر منافع اقتصادی، به تعمیق پیوندهای فرهنگی و اجتماعی میان دو ملت کمک خواهد کرد.

کشاورزی و صنایع غذایی: کشاورزی و صنایع غذایی نیز از زمینه‌های مهم همکاری به شمار می‌رود. عراق بخش قابل توجهی از نیاز غذایی خود را از طریق واردات تأمین می‌کند و سرمایه‌گذاری مشترک در صنایع غذایی، بسته‌بندی، فرآوری محصولات کشاورزی، سردخانه‌ها و شبکه‌های توزیع می‌تواند ضمن افزایش ارزش افزوده، به ارتقای امنیت غذایی دو کشور کمک کند. حضور مستقیم شرکت‌های ایرانی در این بخش، امکان تطبیق بهتر با نیازها و ترجیحات بازار عراق را فراهم خواهد ساخت.

توسعه همکاری‌های مالی و بانکی: توسعه همکاری‌های مالی و بانکی پیش‌شرط تعمیق روابط اقتصادی است. ایجاد سازوکارهای مالی پایدار، استفاده از ارزهای ملی، توسعه بانک‌های مشترک، ایجاد خطوط اعتباری، تسهیل صدور ضمانت‌نامه‌های بانکی و تقویت ابزارهای بیمه سرمایه‌گذاری، می‌تواند هزینه مبادلات را کاهش داده و امنیت سرمایه‌گذاری را افزایش دهد. بدون رفع چالش‌های مالی و بانکی، گسترش پایدار همکاری‌های اقتصادی با محدودیت‌های جدی مواجه خواهد بود.

تقویت نقش بخش خصوصی و توسعه دیپلماسی اقتصادی: تقویت نقش بخش خصوصی و توسعه دیپلماسی اقتصادی از الزامات موفقیت در بازار عراق است. حمایت مؤثر دولت‌ها از فعالان اقتصادی از طریق رایزنی در خصوص تطبیق و تسهیل موانع غیر تعرفه‌ای، برگزاری نمایشگاه‌های تخصصی، تشکیل شوراها و کمیته‌های مشترک اقتصادی، تسهیل تبادل اطلاعات و توسعه شبکه‌های بازاریابی، می‌تواند زمینه حضور رقابت‌پذیر و پایدار شرکت‌های ایرانی را در اقتصاد عراق فراهم کند. در این میان، دیپلماسی اقتصادی باید به ابزار اصلی مدیریت روابط اقتصادی دو کشور تبدیل شود.

گذار از صادرات سنتی به مشارکت اقتصادی بلندمدت: مهم‌ترین ظرفیت همکاری میان ایران و عراق، تغییر الگوی روابط اقتصادی از صادرات کوتاه‌مدت و مقطعی به مشارکت اقتصادی پایدار و بلندمدت است. ایجاد شرکت‌های مشترک، انتقال فناوری، سرمایه‌گذاری مستقیم، تولید مشترک و شکل‌گیری زنجیره‌های ارزش منطقه‌ای، ضمن افزایش تاب‌آوری روابط اقتصادی، جایگاه ایران را در اقتصاد عراق تثبیت خواهد کرد. در صورت تحقق این رویکرد، عراق می‌تواند نه تنها مهم‌ترین بازار صادراتی ایران، بلکه یکی از مهم‌ترین مقاصد سرمایه‌گذاری خارجی بخش خصوصی ایران در منطقه غرب آسیا باشد.

در جدول ۹، به صورت جزئی‌تر به ظرفیت‌ها و فرصت‌های اقتصادی موجود در عراق، راهکارهای مشارکت فعالان اقتصادی ایرانی، الزامات و اقدامات حمایتی و پیامدهای مورد انتظار اشاره می‌شود.

جدول ۹- ظرفیت‌های همکاری مشترک اقتصادی در بازار عراق با لحاظ راهکارها، الزامات حمایتی و پیامدها

حوزه همکاری	ظرفیت و فرصت موجود در عراق	راهکارهای مشارکت فعالان اقتصادی ایرانی	الزامات و اقدامات حمایتی	پیامدهای مورد انتظار
تجارت کالا و توسعه بازار	بازار مصرفی گسترده عراق و وابستگی بالا به واردات	تأسیس دفاتر تجاری دائمی، ایجاد شبکه توزیع، راهاندازی مراکز خدمات پس از فروش و استفاده از نمایندگان محلی	حمایت حقوقی از شرکت‌های ایرانی، آموزش بازار عراق، توسعه بازاریابی حرفه‌ای	تثبیت و افزایش سهم ایران در بازار عراق
سرمایه‌گذاری صنعتی و تولید مشترک	توسعه شهرک‌های صنعتی و جذب سرمایه خارجی توسط عراق	ایجاد شرکت‌های مشترک (Joint Venture)، سرمایه‌گذاری در صنایع غذایی، مصالح ساختمانی، دارویی و بسته‌بندی	استفاده از مشوق‌های قانون سرمایه‌گذاری عراق، تأمین مالی مناسب و انتخاب شریک محلی معتبر	تبدیل صادرات سنتی به تولید مشترک و حضور پایدار
خدمات فنی و مهندسی	نیاز گسترده عراق به بازسازی و توسعه زیرساخت‌ها	مشارکت در مناقصات، تشکیل کنسرسیوم شرکت‌های ایرانی و تأسیس دفاتر فنی در عراق	صدور ضمانت‌نامه، بیمه پروژه‌ها و حمایت دیپلماتیک	افزایش صادرات خدمات و درآمد ارزی
انرژی	نیاز عراق به برق، گاز و توسعه زیرساخت‌های انرژی	سرمایه‌گذاری مشترک در نیروگاه‌ها، انتقال فناوری و مشارکت در پروژه‌های انرژی	توافقات بلندمدت دولتی، تأمین مالی و کاهش ریسک سرمایه‌گذاری	تعمیق همکاری‌های راهبردی و درآمد پایدار
حمل‌ونقل و لجستیک	توسعه کریدورها و افزایش تقاضای خدمات لجستیکی	سرمایه‌گذاری در انبارها، سردخانه‌ها، شرکت‌های حمل‌ونقل و پایانه‌های مرزی	تجهیز گمرکات، اجرای کنوانسیون تیر و تکمیل پروژه‌های ریلی	کاهش هزینه تجارت و افزایش رقابت‌پذیری

افزایش درآمدهای ترانزیتی و متوازن سازی تجارت	تسهیل مقررات مرزی و هماهنگی گمرکی	ایجاد شرکت های ترانزیتی مشترک و توسعه خدمات چندوجهی	موقعیت عراق به عنوان حلقه اتصال منطقه	ترانزیت منطقه ای
افزایش درآمد خدماتی و تعمیق پیوندهای فرهنگی	تسهیل صدور مجوزها و استانداردهای خدمات	سرمایه گذاری در هتل ها، مراکز اقامتی، کلینیک ها و خدمات حمل و نقل مسافر	تردد گسترده زائران و تقاضای خدمات درمانی	گردشگری مذهبی و سلامت
ارتقای امنیت غذایی و افزایش ارزش افزوده	انتقال فناوری و همکاری با شرکای عراقی	ایجاد واحدهای فرآوری، سردخانه، بسته بندی و شبکه توزیع	نیاز عراق به تأمین و فرآوری مواد غذایی	کشاورزی و صنایع غذایی
کاهش ریسک و تسهیل سرمایه گذاری	توسعه خطوط اعتباری، صدور ضمانت نامه و پوشش بیمه ای	ایجاد صندوق های مشترک، استفاده از ارزهای ملی و توسعه بانک های مشترک	ضرورت تسهیل مبادلات مالی و سرمایه گذاری	روابط مالی و بانکی
افزایش اطمینان و جذب سرمایه بخش خصوصی	همکاری نهادهای بیمه ای و بانکی دو کشور	استفاده از بیمه سرمایه گذاری و ضمانت نامه های بانکی معتبر	نیاز سرمایه گذاران به کاهش ریسک فعالیت	بیمه و ضمانت سرمایه گذاری
توسعه ارتباطات تجاری و کشف فرصت های جدید	حمایت دولت ها و فعال سازی رایزنان اقتصادی	حضور در نمایشگاه ها، اعزام و پذیرش هیأت های تجاری و ایجاد انجمن های مشترک	ظرفیت بالای همکاری اتاق های بازرگانی و تشکل ها	دیپلماسی اقتصادی و شبکه سازی
تنوع بخشی به همکاری های اقتصادی	حمایت از شرکت های دانش بنیان و حفاظت از مالکیت فکری	صادرات نرم افزار، خدمات فناوری اطلاعات و راهکارهای دیجیتال	نیاز عراق به توسعه خدمات نوین و دولت الکترونیک	اقتصاد دیجیتال و فناوری
تقویت سرمایه انسانی و انتقال دانش	همکاری دانشگاه ها و نهادهای تخصصی	ایجاد مراکز آموزشی مشترک و ارائه خدمات مشاوره و آموزش فنی	نیاز عراق به ارتقای مهارت های تخصصی	آموزش و توسعه سرمایه انسانی
تثبیت جایگاه اقتصادی ایران در عراق و منطقه	تدوین راهبرد بلندمدت حضور در عراق و حمایت نهادی از بخش خصوصی	ایجاد هلدینگ های مشترک، خرید سهام شرکت های عراقی و توسعه زنجیره های ارزش	ظرفیت بالای اقتصاد عراق برای جذب سرمایه خارجی	سرمایه گذاری بلندمدت و زنجیره ارزش منطقه ای

منبع: یافته های گزارش

۱۱- جمع بندی و نتیجه گیری

عراق در دهه پیش رو، صرفاً یک بازار صادراتی برای ایران نخواهد بود، بلکه به یکی از مهم ترین عرصه های رقابت ژئواکونومیک غرب آسیا تبدیل خواهد شد؛ عرصه ای که در آن بازیگرانی نظیر ترکیه، چین، عربستان سعودی و امارات متحده عربی با بهره گیری از ابزارهای اقتصادی شامل سرمایه گذاری مستقیم، تأمین مالی پروژه ها، توسعه کريدورهای حمل و نقل، حمایت از شرکت های خصوصی و دیپلماسی اقتصادی فعال، در پی تثبیت نفوذ بلندمدت خود هستند. در چنین فضایی، موفقیت ایران در عراق نه صرفاً به حفظ حجم صادرات، بلکه به توانایی آن در تبدیل مزیت های جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی به نفوذ اقتصادی پایدار و ارزش آفرین بستگی خواهد داشت. از این منظر، عراق باید نه به عنوان «بازار فروش کالا»، بلکه به عنوان «حوزه راهبردی توسعه منطقه ای بنگاه های ایرانی» تعریف شود.

در چنین شرایطی، اگرچه در کوتاه مدت فعالین اقتصادی می توانند از پتانسیل های کمتر استفاده شده در حوزه صادرات محصولات کشاورزی، صنایع غذایی و صنعت ساختمان به دلیل مزیت های سنتی ایران نظیر همجواری جغرافیایی، پیوندهای فرهنگی و سابقه حضور در بازار عراق بهره مند شوند؛ اما این موضوع به تنهایی برای حفظ جایگاه اقتصادی کشور کافی نخواهد بود. از این رو، فعالان اقتصادی ایرانی باید با عبور از رویکرد صادرات محور کوتاه مدت، راهبرد حضور پایدار و

حرفه‌ای را از طریق سرمایه‌گذاری مشترک، ایجاد شرکت‌های مشترک با طرف‌های عراقی، مشارکت در پروژه‌های زیرساختی و خدمات فنی-مهندسی، توسعه مراکز توزیع و خدمات پس از فروش، و حضور مستقیم در زنجیره‌های ارزش اقتصاد عراق دنبال کنند.

همزمان، دولت ایران نیز لازم است با تقویت دیپلماسی اقتصادی، توسعه سازوکارهای مالی و بانکی جایگزین، تسهیل صدور ضمانت‌نامه‌ها و پوشش‌های بیمه‌ای، ارتقای زیرساخت‌های مرزی و لجستیکی و حمایت هدفمند از بخش خصوصی، بستر لازم برای رقابت‌پذیری بنگاه‌های ایرانی را فراهم سازد. در غیر این صورت، تشدید رقابت بازیگران منطقه‌ای و جهانی می‌تواند به کاهش تدریجی سهم و نفوذ اقتصادی ایران در یکی از مهم‌ترین بازارهای راهبردی خود منجر شود؛ اما در صورت اتخاذ رویکردی مبتنی بر سرمایه‌گذاری، مشارکت بلندمدت و ارزش‌آفرینی مشترک، ایران همچنان این ظرفیت را خواهد داشت که ضمن حفظ موقعیت کنونی، به یکی از شرکای اصلی و پایدار توسعه اقتصادی عراق در دهه پیش‌رو تبدیل شود.

۱۲- فهرست منابع

- گمرک جمهوری اسلامی ایران. (۱۴۰۴). آمار تجارت خارجی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۰۳. تهران: گمرک جمهوری اسلامی ایران.
- National Investment Commission (NIC). (2026). National Investment Opportunities Guide: Republic of Iraq. Baghdad: National Investment Commission, Republic of Iraq. Retrieved June 21, 2026. <https://investpromo.gov.iq/wp-content/uploads/2026/02/Investor-Guide2025.pdf>
- International Monetary Fund. (2026). World Economic Outlook Database. Washington, DC: International Monetary Fund. Retrieved from <https://www.imf.org>
- International Trade Centre (ITC). (2026). Export Potential Map. Geneva: International Trade Centre. Retrieved from <https://exportpotential.intracen.org>
- International Trade Centre (ITC). (2026). Trade Map: Trade Statistics for International Business Development. Geneva: International Trade Centre. Retrieved from <https://www.trademap.org>
- United Nations Conference on Trade and Development. (2026). World Investment Report 2026. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development.
- World Bank. (2026). World Development Indicators Database. Washington, DC: The World Bank. Retrieved from <https://data.worldbank.org>